

ПРОСВЕТНИ ГЛАСНИК

ИЗЛАЗИ ДВА ПУТ СВАКОГ МЕСЕЦА У СВЕСКАМА ОД 3 И
ВИШЕ ТАБАКА. ЦЕНА ЈЕ: ЗА СРБИЈУ 12 ДИНАРА, А ЗА ЦРНУ
ГОРУ, БУГАРСКУ, БОСНУ, ХЕРЦЕГОВИНУ, АУСТРО-УГАРСКУ,
РУМУНИЈУ И ТУРСКУ 15 ДИНАРА НА ГОДИНУ.

ПРЕТПЛАТА СЕ ШАЉЕ

Управи
Кр. Срп. државне штампарије.
А РУКОПИСИ УРЕДНИШТРУ.

X СВЕСКА

У Београду 31. Маја 1886.

ГОДИНА VII

УКАЗИ ЊЕГОВОГ ВЕЛИЧАНСТВА

Његово Величанство Краљ благоволео је, на предлог министра просвете и црквених послова, указом својим од 14. Маја ове год. поставити:

Симу Живковића, директора крагујевачке гимназије, за директора ниже гимназије у Враћи, по потреби службе.

Његово Величанство Краљ благоволео је, на предлог министра просвете и црквених послова, указом својим од 15. Маја ове год. поставити:

Милутина Поповаћа, протојереја округа Њупријског, за члана апелаторијске конзисторије.

Његово Величанство Краљ благоволео је, на предлог министра просвете и црквених послова, а по саслушању министарског савета, указом својим од 15. Маја ове године решити:

да се архимандрит Никифор Душић, библиотекар народне библиотеке, на основу §-а 76. закона о чиновницима грађанског реда, отпусти из државне службе, и да му се једном за свагда изда његова једномесечна плата, и да се у исто време разреши од звања потпредседника апелаторијске конзисторије.

Постављења наставника Велике школе

Постављен је:

У ВЕЛИКОЈ ШКОЛИ:

г. др. Димитрије Данић, за хонорарног професора ниже математичке анализе, 6. Маја ове год.

Постављења наставника средњих школа

Актом министра просвете и црквених послова

Постављена је :

у вишој женској школи :

гђца *Леоосава Марићева*, учитељица основне школе бегачичке, у београдском округу, за помоћницу, 12. Маја ове год.

— X —

Постављења и разрешења од дужности наставника основних школа

Актом министра просвете и црквених послова

I Постављени су :

у АЛЕКСИНАЧКОМ ОКРУГУ :

г. *Миливоје Саковић*, бивши учитељ, за учитеља школе суботиначке, 1. Маја ове год.

у ПОЖАРЕВАЧКОМ ОКРУГУ :

г. *Арсеније Стојановић*, богослов, за заступника учитеља школе шетоњске, 3. Маја ове године.

г. *Сава Димитријевић*, богослов, за заступника учитеља школе у Кули, 13. Маја о. г.

II Разрешени су :

у ПИРОТСКОМ ОКРУГУ :

г. *Алекса Нешић*, учитељ школе стрелачке, 16. Маја ове год. јер није отишао на дужност.

у ШАБАЧКОМ ОКРУГУ :

г. *Сава Кезић*, учитељ школе дреновачке, 2. Маја ове год. по молби.

Записник Главног Просветног Савета

САСТАНАК СССХИ

18. Априла 1886. год. у Београду.

Били су : *иотаредседник* Н. Дучић, арх. ; *редовни чланови* : др. Н. Ј. Петровић, Драг. С. Милутиновић, Ђ. Козарац, Драг. Плајел, др. Л. Стефановић, Јевр. Илић ; *вапреди чланови* : Јов. Ђорђевић, Пет. Живковић, др. В. Банић, Бор. Тодоровић, Жив. Поповић и Лаза Обрадовић.

Пословођа : Мил. Марковић.

I

Прочитан је и примљен записник 310-ог састанка.

II

Прочитано је *писмо г. министра просвете и црквених послова* од 16. ов. мес. ПБр. 3217. којим се шаље Главном Просветном Савету сведоџба г. *Симе Златичанина*, који је свршио

природноматематички одсек Велике Школе и позива се Главни Просветни Савет да изволи ову сведоџбу прегледати и казати своје мишљење о томе : има ли овај кандидат прописану квалификацију за наставника средњих школа, каква му је иста и за које предмете.

Главни Просветни Савет прегледав сведоџбу одлучио је : да г. Сима Златичанин има врло добру квалификацију за наставника средњих школа и то за природно-математичке предмете.

III

Прочитано је *писмо г. министра просвете и црквених послова* од 11. ов. м. ПБр. 3134. којим се шаље Главном Просветном Савету пет докумената г. *Луке Кекића*, који је свр-

шно философски факултет на универзитету загребачком, и позива се Савет да изволи ове документе прегледати и оценити, има ли према истима г. Кекић прописану квалификацију за наставника средњих школа, каква му је иста и за које предмете.

Главни Просветни Савет размотрив све документе овога кандидата, после подужег међусобног обавештавања, одлучио је: да г. Лука Кекић има квалификацију за наставника средњих школа и то за предмете: Физику, Хемију, Математику и Немачки Језик.

IV

Прочитано је *писмо г. министра просвете и црквених послова* од 16. ов. м. ПБр. 3319. којим се на основу друге алинеје чл. 69. закона о основним школама, пита Главни Просветни Савет за мишљење о томе: може ли се опет повратити у учитељство г. Миливоје Саковић, бив. учитељ, пошто се има уверења да се у владању поправио, да би се с коришћу могао употребити у школи и да је на послетку довољно за учињену кривницу кажњен, одлучено: да се ствар упути дисциплинарном одбору, те да он о целој ствари Савету резерује и своје мишљење каже.

V

Прочитано је *писмо г. министра просвете и црквених послова* од 18. ов. м. ПБр. 3351. којим се пиље Главном Просветном Савету „Карта Душанове Царевине“ од г. Милана Убавкића учитеља, и позива се Главни Просветни Савет, да изволи ову карту прегледати, оценити и казати своје мишљење о томе, може ли се она употребити у школама, за какву наставну цел и у којим школама, одлучено: да се умоле г. г. Димитрије Јовановић и Анта Алексић, да ову карту прегледају и оцене са историјског и картографског гледишта и да Савету о вредности и употреби исте поднесу своје мишљење.

С тим је састанак закључен.

САСТАНАК СССХИ

24. Априла 1886. год. у Београду

Били су: *потпредседник* Н. Дучић, архим.; *редовни чланови*: Ј. Пецић, др. Н. Ј. Петровић, Љуб. Новачевић, Драг. Плајел, Јеврем Илић; *ванредни чланови*: Милан Андоновић, Јев. Ђорђевић, Јов. Ђорђевић, Пет. Живковић, др. В. Бакић. Бор. Тодоровић, Жив. Поповић, и Лаза Обрадовић.

Пословођа: Мил. Марновић.

I

Прочитан је и примљен записник 311-ог састанка.

II

Прочитано је *писмо г. министра просвете и црквених послова* од 19. ов. м. ПБр. 3382, којим позива Главни Просветни Савет да му изволи на основу члана 74. закона о основним школама предложити потребан број кандидата за надзорнике основних школа, који ће за ову школску годину прегледати све основне школе у Србији и оценити рад учитеља и учитељака сагласно прописима закона о надзору школском.

Главни Просветни Савет изабрао је нарочити одбор и поверио му, да он изабере и предложи Главном Просветном Савету потребан број кандидата за надзорнике основних школа.

У одбор су изабрани: г. г. др. Н. Ј. Петровић, др. В. Бакић и Живко Поповић.

III

Саслушан је усмен реферат г. Драг. Плајела члана дисциплинарног одбора о г. Миливоју Саковићу бив. учитељу, за кога је г. министар просвете и црквених послова тражио мишљење Главног Просветног Савета о томе: може ли се по ново примити у учитељство, са обзиром на извесне напомене у писму министарском од 16. ов. м. ПБр. 3319.

Главни Просветни Савет саслушав реферат г. Плајела после подужег обавештавања са свима противу једног гласа одлучио је: да се г. Миливоје Саковић не може примити по ново у учитељство.

С тим је састанак закључен.

КАРАКТЕРНЕ СЛИКЕ ИЗ ОПШТЕ ИСТОРИЈЕ

(по А. В. Грубе-у)

(Наставак)

РЕВОЛУЦИЈА У ЕНГЛЕСКОЈ И ШКОТСКОЈ

1. Хенрих VIII и папа

У време, кад је у Немачкој био цар Карло V, владао је у Енглеској Хенрих VIII. Он је у почетку био врло ватрен пријатељница папин и сâм је писао против Лутера. С тога је од оца папе добио титулу, „заштитник вере“. Али пријатељство није трајало дуго. У 18-тој години Хенрих се, на заповест свога оца, морао оженити Катарином Арагонском, ћерком Фердинанда Католика и Изабеле, која је имала 24 године. Његова жена није му била по вољи, па опет он је сматрао да је дужан да је трпи. Она му је родила ћер Марију, али му не роди мушког наследника, кога је краљ желео имати. Неједнакост у годинама, а и понашање његове жене, чинили су те је краљ бивао све незадовољнији. Он је живео седамнаест година с њоме, док није упознао једну дворску даму, која га је својом благошћу и лепотом тако очарала, да је он намислио да своју жену отпусти, да би се могао са дворском дамом венчати. Њој је било име Ана Булен. Да би могао извршити што је наумио, Хенрих је наводио, да је његов брак са Катарином незаконит, пошто је пређе била жена његовог умрлог брата. Пре свега морао је ово папа одобрити, али овај је имао рачуна, да пази и на друго нешто. Катарина је била сестричина цара Карла V и овај је претио папи, ако се усуди да одобри развод брака. Али папа се опет не усуди, да не учини по вољи енглеском краљу Хенриху. Он посла свога легата (посланика) у Лондон, да целу ствар извиди, али му препоручи, да отеже испитивање што више може. Ово је легат разумео врло добро. У томе му је још врло много помогла тврдоглавост саме кљанице. Кад је позвата на испит она

са сузама паде пред ноге своге мужу опомињући га, како је она од пре 20 година његова верна жена била. Али баш ово опомињање разгњеви краља јако. По што се ово испитивање протегло четири године, то је нестрпљиви краљ држао да је то превршило сваку меру. С тога прекиде он са свим одношаје са папом. Један духовник дође на мисао, да би краљ могао потражити савета код свију университета о томе: да ли би то била неправда, ако би се он раздвојио са Катарином и венчао се са Аном Булен. Он прими са радошћу овај савет. И доиста сви университети изјавише онако, како је он желео. Они објавише брак са Катарином за незаконит, а венчање са сваком другом женом дозвољено и умесно.

Тако је несрећна Катарина отерана, а одмах по том Хенрих је сздобовао и венчао се са својом драгом Аном. Али на папу је био тако огорчен, да је се одмах са свим оценио од католичке религије. Извесно је, да би он примио Лутерову науку, која је у Енглеској имала доста приврженика. Но пре тога Лутер му је писао једно увредљиво писмо, и то му сујетни краљ није могао никакo опростити. С тога по своге мишљењу написа он науку хришћанску. Главне тачке нове вере биле су му ово:

1. Свештенство се жени.
2. Укида се калуђерство.
3. Забрањује се тајна служба. Она се састојала у томе, да свештеник у себи тајно чита за покој душа умрлих.
4. Забрањује се исповедање на само (на уво). Оно се састојало у томе, што свештеник уведе лице, које се исповеда у једну тамну собицу и тако га исповеда. Тиме се свет јако кварно.

5. Сви хришћани морају се причешћивати из ђутира.

6. Заповедио је, да се не признаје стварно претварање леба и вина у само тело и крв Христову него да се то чини за успомену.

Он је заповедио, да сви поданици приме његову нову науку, која је била нешто средње између католичке и евангелиске науке. То је било деспотско захтевање. Лутерани и католици не хтеше да мењају своју омиљену веру као какву хаљину. Хенрих заповеди да се на свима местима подигну спалишта и сви који су остали верни старој вери спљивани су. По том конфискова (узе за државу) добра свију мањих манастира у земљи (315 на броју), а кад богати приходи од њих почеше улазити у његову благајну, онда дође ред и на веће манастире и архимандритије, са њиховим неизмереним богатствима. Али добивене новце Хенрих је расипао на најбесмисленији начин. И пређе су прикупљењу опште порезе духовници највише давали. Сад кад су добра била проћердана, отпала је и пореза и Карло V са правом је рекао: „Енглески краљ убио је својом сопственом руком кокош, која је носила златна јаја“. На такав страشان напад на права цркве папа није ћутао. Он је анатемисао Хенриха и дозволио је да његову земљу узме сваки који год хоће. Али сила папина била је већ тада знатно опала, а сила владалачка постала је моћнија.

2. Јованка Грај и Марија

По својој злоћудој нарави Хенрих VIII погубио је Ану Булен, што је мислио да му је неверна. За тим је се једно за другим жељно још четири пута. Једна му је од тих жена умрла, другу је (Ану Клеве) послао у Немачку, једну је опет због истинског неверства погубио и само га је последња надживела. Кад је умр'о Хенрих VIII његов једини син Едувард VI имао је тек девет година. Због тога предузе намесничку владу његов ујак

граф Херфорт, под именом „протектор“ (заштитник) Енглеске. Под његовом управом знатно је раширена реформација на блажи и мудрији начин помоћу епископа Томе Крапвера. Протестанти су сад подизали смело главу, али су се у себи плашили, да ће ово трајати кратко време. Млади краљ био је тако слаб, да су се плашили да на скоро не умре. Његова сестра Марија била је ватрена католичкиња и она је, као кћи из првог брака (са Катарином Арагонском) морала наследити престо. Енглези су волели Хенрихову кћер из другог брака (са Аном Булен), протестанткињу *Јелисавету*, да признаду за краљицу. Али ако би обишли Марију, онда не би могли признати ни Јелисавету. Ово је помогло *Нордхумберланду*, једном силном и богатом херцегу у Енглеској, да свој властољубиви план оствари и да краљевску круну пренесе на своју породицу. Свога сина *Гилфорда Дидлеја* оженио је *Јованком Грај* унуком Хенриха VIII. Кад је Едувард лежао на самртној постељи, он је успео код њега да искључи од владе своју сестру Марију и да престо осигура Јованци Грај. Чим је краљ умр'о заповедио је он да се двораци околи стражом, како народ не би могао пре сазнати о његовој смрти, док он не оствари своје намере. Он је већ са разним обећањима био задобио најодличније племиће на своју страну и Јованка Грај буде изабрана за краљицу. Она је имала тек шеснаест година и одликовала се својим поштењем и понашањем, као и својим одличним образовањем. Она није ништа знала о плановима и злим намерама Нордхумберландовим. Сад кад јој је отац, са свекром, саопштио најважније намере она занемари од страха и кад је себи дошла, рече присутнима: „Сестри Едувардовој припада престо, а не мени. Не гледећи на моју младост, ја сам доста стара, да познам промену среће, а у Катарини Арагонској и Ани Булен ја имам примере, који ме опомињу да се чувам.

При том ја се осећам слаба за то достојанство, и ко ме истински љуби, тај ме неће излагати бурама, које су неизбежне“. Па ипак заједничким молбама својих сродника и пријатеља, она се покори. „Бог нека ми да снаге“, рече она, „да круну на част своју и на срећу свога народа носим“.

Другога дана отпутова млада краљица у Довер, и ту је за њен долазак спремљена велика свечаност. Али народ не хте учествовати у тој светковини. Он је гуњао гласно и стално се држао тога, да снаху лукавога Нордхумберланда не призна за краљицу. Већи и надмоћнији део народа изјасни се за Хенрихову кћер Марију. Приврженика се брзо намножи и она после неколико дана уђе у триумфу, у главну варош. Јованка је владала само девет дана и ово кратко време било је за њу веома жалосно и тужно. Нордхумберланд је ухваћен и осуђен на смрт. Он је био тако клонуо духом и уплашен, да је на губилишту увидео, да га је само властољубље натерало, да напусти католичку религију и да прими веру, коју је у истини мрзео. Он је желио, да сви Енглези опет приме католичку веру. Његову смрт није нико оплакивао. Јованка, Дидлеј и Јованчин отац бачени су такође у тамницу и осуђени су на смрт. Но ипак пресуда над њима није одмах извршена.

Од своје матере Катарине, Марија је посисала ватрену љубав према католичкој вери. Она се тврдо решила, да уништи све, што су њен отац и њен брат урадили за нову науку, и да католичку веру опет обнови у свој њеној сјајности. Протерани епископи били су опет повраћени, а ко се противио католичанству бачен је у тамницу. Око 200 људи противили су се повраћају старе преве и за то су били свирепо погубљени. Само једна ствар могла је учинити, да она за кратко време прекине своје рђаве поступке, а то је избор једнога човека. Она се испроси за Филипа II јединог сина Карла V.

Филип, младић од 26 година, приволео се из политичких узрока да се венча са 38 годишњом Маријом, коју он никако није волео. Цела Енглеска била је гњевна због ове свадбе, јер се сваки бојао гордости и свирепости лукавога Филипа.

Ову прилику употреби Јованчин отац са својим пријатељима, да направи устанак, — да избави себе и своју децу од пронасти. Марија угуши овај устанак брзо и заповеди да се херцег (Јованчин отац) погуби. Сад је решено, да се млади Дидлеј и његова жена погубе. Јованка саслуша пресуду са великом мирноћом и само је жалила свога младога мужа. Марија се надала да ће она бар у очи смрти прећи у католичанство и с тога посла к њој једног вештог духовника. Јованка га прими са особитом благошћу и нежношћу, која је и њега самог потресла. Али она је о својој вери говорила тако постојано и одређено, да духовник није могао успети, да је од убеђења одврати.

Приближио се био дан погубљења. Дидлеј требало је одмах да погине. Он је желео да види још један пут Јованку. Али ова, бојећи се овога страшнога расанка, поручи му, да је дочека на оном свету. Кад је он поведен на смрт, она му са прозора своје тамнице даваше знаке последњег опроштаја. Кад је он после тога обавијен као мртвац у бело платно и однет, она се веома радовала кад је чула, да је до последњег часа остао веран својој религији. Са креним духом ишла је она сад на губилиште. Католички духовник пратио ју је без њене воље. Она је мало пазила на његов говор. На пошетку му љубазно заблагодари на његовој доброту и жељаше, да га Бог умудри, да позна истину. По том је држала кратку беседу присутнима, тужаше се, да је била слаба да прими круну, премда од срца није никад за њом ни тежила. Она заврши овако: „Ја умирем, као евангеличка хришћанка, одричем се пред Богом свију заслуга, по што

www.univerzitet-ska-biblioteka

знам, да их и немам и ја рачунам само на заслуге и милост Исусову“. Она гласно заврши говор читањем 51. псалма.

Кад је спустила главу на пањ, узвикну она још: „Господе! у твоје руке предајем моју душу!“ Нико не оста, ко није заплакао, на и саме присталице Маријине плакале су. Њено мртво тело сахрањено је поред њеног супруга. — У све земље продр'о је глас њеног ретког разума и њене прекрасне душе. И ако доцкан, али опет су свуда пратиле сузе њену жалосну судбу. Вештаци и пеници старали су се, да је у својим делима прославе. А врховни судија, који је изрекао смртну пресуду, по извршењу исте полудео је, и непрестано је викао: „Бежи — бежи од мене Јованка“, — и тако је умр'о. Тако је жалосно свршила свој живот ова добра енглеска краљица, без икакве кривице.

3. Јелисавета и Марија Стурт (1558—1603)

Из страха од своје сестре по оцу, краљице Марије, Јелисавета је живела у најстрожијој усамљености, али је то време употребила корисно на своје образовање. Чим је Јелисавета добила вест о смрти сестриној похитала је са великом радошћу у Лондон где је народ дочека с узвицима радости. С њом је, као што Енглези воде, настало у земљи славно време.

Први посао младе краљице био је тај, да евангеличку науку опет поврати, као што је била за време Едуарда VI. Али при томе је поступала веома мудро. Мало по мало укидати су католички обичаји, који су за време Маријино уведени. По том је саму себе објавила за поглавицу цркве и у 39 чланова утврдила је веру, која се од тада назвала Енглеска велика црква или *епи-*

скопска црква. Католичка црква била јој је већ за то мрска, што није брак међу Хенрихом VIII и Аном Булен, њеном матером, признала. Али и њен бистар дух није се могао никако помирити са појмовима католичке цркве.

У осталом њен карактер био је чудновата мешавина од добродетељи и погрешака. И ако није била лепа опет је била веома добра, и допадљива. Према простом народу била је врло снисходљива и добра, и старала се на све начине да задобије народну љубав. Људи из нижих сталежа могли су слободно њој долазити. Она је примала њихове молбе врло радо, благодарила им је за њину оданост и разговарала се с њима тако, да је сваки поданик са највећим чуђењем одлазио од своје краљице. Али према великашима се понашала веома гордо. О светковинама, кад је она излазила пред свет и ишла у цркву, прича један сувременик овако: „Најпре изађе једна гомила племића — грофови, барони и ритери; по том је ишао канцлер међу два лорда, и носио је мач и печат. За њим је ишла Јелисавета, и куд год она погледа падали су присутни на колена. За њом је ишао дугачак низ лепо одевених женскиња, а са обе стране стајао је ред племића у богатом оделу и са позлаћеним убојним сикирама“. Она је била врло сујетна и господствена. И у старости својој радо је слушала, кад је по лепоти са Венусом, по мудрости са Минервом и по поштењу са Дијаном упоређиваху. И ако је водела да буде у друштву људи, ипак се никад није удавала само да би била слободна. Њу је просио и Филип II, али га је она одбила.

(Наставиће се)

ДУХ НАСТАВЕ И ВАСПИТАЊА

у Србији

од год. 1870. до 1882.

По извештајима изасланичким и другим изворима

Написао

Ј. Миодраговић

ПРОФЕСОР

(Наставак)

Али да видимо шта нам доносе извештаји. Ми смо већ где где поред Земљописа поменули и овај предмет, а сад нам још остаје да видимо оно што писмо видели, и што поједини изасланици обашка помињу о овом предмету.

Изасланик за поменути три округа вели: „Познавање домовине и света, ма да постоји за то опширно и разветно упутство, инак предају најкоректније питомци учитељске школе, а остали, с не тако знатним изузетком, или не обухвате све гране тога предмета, или уђу у такве ситнице, познате и безначајне, да се из њих не види оно што је главно, оно што се у корист заокруженијег општег образовања дечијег хтело тим предметом да постигне“. Изасланик за поменути два округа вели: „У познавању домовине и света нигде нисам нашао оне извезбаности у цртању своје околине, о којој се у програму говори. Једно сам само опазио, да се на рачун познавања домовине и света у школи много којешта прича, али сам и то опазио, да све те приповетке скраћују и онако кратко време за школовање нарочито сеоске деце. Ја мислим, да очигледност географске наставе, која се у школи тражи не може излазити на то, да учитељ заговара децу којеваквим деци већином познатим стварима, на пр.: како се из куће иде у собу, у подрум, на таван и т. д. како се гради цигла, креч цреп и т. д. него да се под очигледношћу географске наставе разуме, да се деца цртањем и описивањем своје околине науче читању географских карата у правом смислу те речи. Но у колико сам ја могао опазити, деца нити имају појма о такоме цртању, нити има каквих год трагова од таквих радова у течају године“... Изасланик крајински вели: „Домовина и свет не показује се свуда како

би по упутствима очекивати требало. Једни учитељи показују само околину школску и ствари из ње: други показују срез, округ, и т. д. у лабовој свези са шк. околином; трећи се не осврћу на васиону, и ако су што од тога показивали, тако је траљаво да деца не знају најобичније појаве н. пр. дан и ноћ од чега бивају и т. д. Има и таквих учитеља који нису ни обучавали децу у овој настави. Осим тога, ако су деца знала за брда, реке, места и т. д. свога округа на памет, нису знала то да покажу и на мали, јер их учитељ није томе вежбао. У већини је учитеља метод у овој настави механичан. Неколико је учитеља покушавало да обучава децу цртању карата, али је то био више формалан него логичан рад, јер, кад питах децу да објасне неке ствари на њима, не моглоше то учинити а један учитељ отворено и изјави, да су деца само цртала а нису обучавана да покажу то што су цртала“. Изасланик крушевачки (1881) каже: „Познавање домовине и света предаје се у опште непотпуно, гдешто и погрешно. У неколико школа знали су ученици само да опишу школу, да кажу кад почињу годишња времена и да поброје највеће реке и брда у свом округу. Учитељи — — нису ни толико предавали“... Изасланик пиротски прича: „У II разреду предаје се предмет „познавање домовине и света“. Овај је назив, на сваки начин, погрешан. Требало је да значи познавање околине или места, познавање свог завичаја (Heimatskunde“) а не домовине и „света“ чак! Због оваког назива многи је учитељ дошао у искушење, шта ће из њега да предаје. Држећи се верно наслова предавао је о целој Србији у II-ом разреду; диктирао је пуних 3½ табакана о окрузима и срезовима, градовима, рекама и т. д. У почетку тог диктата стоји

стари „увод“ као обично, што се свуда без икаквог успеха може. После „увода“ долази дефиниција о свету и домовини овако: „Све што се очима стварно видети и прегледати може и умом представити и замислити може као погледати на околину која објужава, замислити с оне стране глобуса како се Америка паходи итд. све то спада у познавање света...“ И тако иде даље и говори се о свему на свету, само не о своме завичају, о своме месту у коме живи. Говори се о Дунаву и Сави, а не знају се извори ни имена речица и потока, који му кроз село и поред њега теку. — Оваких примера има тушта и тма божија у половини школа, које сам прегледао, и то из свих наставних предмета...“

Ето то веле извештаји. Ми смо се дакле преварили у очекивању. Очекивали смо по природи самога овога предмета много бољи и већи успех. Напротив, сада видимо, да је у овоме предмету била већа збрка и шептљање, но и у једном другом. Видимо, не само крајњу неједнакост, него све друго учучено у овај предмет, само не оно што је његова главна задаћа, и што би он имао да обухвати, те да да основне појмове географске. Главна је ствар испуштена, а у школу је учучено нешто, што би се пре могло назвати некаки неписани и произвољни земљопис, него право познавање домовине, а још мање околине и места.

Врло је важно и занимљиво, да се запитамо: зашто је ово овако? Зашто смо се ми преварили у очекивању? Зашто најочигледнији и најзанимљивији, и, као што имадо смо разлога да се понадамо и да рекнемо, најмилији предмет деци, где не треба никаквих вештачких „учила“, мапа, глобова, и т. д. да се предаје готово најметеније и најсакатије? — Без сумње ми нећемо бранити ни саму ручну књигу, која је имала да упути учитеље у овоме предмету, и коју помиње изасланик пиротски; али овај нам факат може много више нешто казати. Он нам врло лепо казује, како су наши наставници сами производ старе механичке школе, па им сада сваки механизам у школи иде лакше од ма каке реалне наставе. Управо сваки захтев, где има нешто стварније и очигледније да се предаје, код њих наседа, јер је и самима њима то сасвим ново и непознато.

Онај, који би изучио Библију једном напамет, без разумевања као обично, томе би врло тешко и управо чудно било, да он сада то тумачи и да га предаје с разумевањем. А ако још ништа друго у главном није ни учио до то, онда још мање вероватности има, да ће он бити способан, да објашњује ствари и појаве и себи и другима. Шта више, узмите дете, које је научило сасвим механички каку молитву, и. пр. „Оче наш“ или „Богородице дјево“, па му ви то сад објашњујете шта то значи, да вас разуме, оно ће вам се не само чудити, него с нестрпљењем гледати да вас се отресе. Њему је то непријатно. Њему је то тешко. Оно је онако навикло, и ъему је оно сада лако. То ваше тумачење ъему пада тешко. Свако разумевање ъему пада сада мучније, но пре механизма. Сељаку и бистроме детету маломе много ћете пре објаснити каку природну појаву, но какоме затуданоме богослову. Зашто? — За то, што овај у глави својој има нешто што му смеће, а они немају.

Тако нам је овај предмет одишта много више казао, но што смо очекивали. Казао нам је не само *каки* је успех у његовој настави био, него и *зашто* је таки. А ова ће нам чинилица објаснити још боље и пређашње предмете и успех њихов, и уводи нас у исто време у објашњење онога, што тек до сад имамо да видимо.

Сума свега из предавања ова два предмета географска јесте дакле: из књиге, наизуст, свашта, ништа, механички.

Природне науке

И ако човек почиње своје образовање с посматрањем природе, онет се природне науке у развићу човечанском јављају тек после теолошког и метафизичког правца. Још су Физика и Астрономија понајсрећније биле. Оне су започеле философију; оне су се и продужиле, кад јаче кад слабије, све до данас. Но јестаственица је била лоше среће. Она се започела простим описивањем природних предмета, и у том се облику продужила све до најновијега доба. *Појаве* или мене на тим предметима, живот њин и узроке његове она је почела да испитује тек у данашњем веку.

Чему се можемо надати по школама? Шта можемо очекивати од свега овога у основној настави данас? Оно, чиме се започело људско образовање, оно што данас влада светом, то не може остати невиђено, презрено и недирнуто у школи? Очекујемо дакле, да ћемо наћи и ово у основној школи ма у ком облику, а нарочито ону прву групу. Од друге тешко ако буде ушао само опис појединих предмета.

И донста. До „распореда предмета 1871“ ми налазимо о познавању природе само нешто мало у књизи дечијој која се звала „Општа знања,“ а тим „распоредом“ унесене су све гране природних наука мало јаче. Нарочито је „јестаственица“ ушла као сасвим нов предмет. Новим наставним програмима је сав материјал из поприродних наука још више проширен, само је више потиснут у старије разреде, већином у вишу основну школу (V и VI разред), која је новим законом од 1883 установљена. Нарочито пада у очи, што је баш она прва група: физика, кемија и астрономија, као простија и важнија потиснута сасвим у вишу основну школу, тако, да нижа остаје сасвим без њих. Јестаственици пак, као новијој, дато је много веће првенство, и по времену и по обиму њенога материјала, и то у најпримитивнијој форми њеној — у простом описивању предмета.

Кад узмемо на ум дакле, да су природне науке и по себи нове; кад узмемо, да су оне најмање имале времена за развитак и ширење њихово; кад видимо, да су оне и у осталих нарбда, напреднијих и старијих, слабо раширене; кад узмемо на ум и ово, што су оне јуче у нас почете: онда је ли чудо, што налазимо у основној настави овако мало материјала из њих, и оће л' нам бити чудо, ако и успех из њих нађемо посве слаб и невидичан? — Одиста, не. Механизам, који се јавља по другим предметима, не може изостати и овде, тим пре, кад се, као посве новој наставној материји и не зна права цел. Природним наукама је задатак, да нас упознају са свима предметима око нас, с одношајима између њих и појавама на њима, те да нам прошире обично познавање света око себе и учине да боље овладамо њиме и боље поживимо у њему. Оне су веома многобројне, а основна настава даје само *основе* из свих. А како ће она поводити те основе, како ће

их предавати, то је њено, и то имамо да видимо данас у нас.

Прво ћемо разгледати и овде изасланичке извештаје, па ћемо после изнети и показати и оно, што у њима нема, а могло би да послужи за карактеристику ове струке наставне. Надамо се, да ће нам извештаји бити прилично богати и да ћемо већ и из њих сазнати како је ова настава напредовала.

Изасланик за смедеревски, крагујевачки и крушевачки округ каже: „Познавање природе и наука о чувању здравља предају се врло разнолико, код неких недовољно, а код других, који сами мало више знају, учи се и оно што је сувишно, и оно што не пристаје за дечије године, и оно што у место да образује, оно још више претоварава памћење и заглупљује. Казано је јасно у упутству уз распоред, да системе и класе и остала теорија немају места у основној настави, казано је скоро до ситница шта да се предаје, али све то не помаже... Често се опет отеже говор о оном што је и сувише познато“... Изасланик за округ београдски вели: „Из природних се наука тако мало казује, да по готову може се рећи да се и не предају. Мало где да се деца казује у школи више, но што она код својих кућа могу чути о животињама, биљу и минералима“. Изасланик за ваљевски и подрински округ каже: „Предавање јестаственице бива све у самим приповеткама. Ако игде треба више и наставничког и ученичког рада, тога заиста треба на пољу јестаственичке наставе, говор и ствар морају ићи заједно. Но у колико сам ја могао опазити, у школи се из јестаственице много говори, но мало или нимало не ради, бар где год сам ја био, нигде нисам наишао на кајву — год збирку ствари из околине; без такве се пак збирке говором о природним телима доводи малаксалост у школи, и одузимље деца оно драгоцено време, које би се могло корисније употребити“... Изасланик за округ шабачки вели: „У Природним наукама немају учитељи такође добре спреме, па су ипак и до данас остављене школе без нарочитих књига из те струке, те се неспреман учитељ мучи, шта ће из тога предмета да одабере и предаје ђацима“. Један изасланик за Београд вели: „На познавању природе ради се само

у III разреду, и то на сваком месту друкчије, и што се тиче и садржине и обима и начина предавања. Изасланик крајински вели: „Природа не може се издвојити из општег до сад већ показатог начина предавања. Место метала, камења, биља и животиња, што се у дечијој околини налази полажаху учители са питањима о научној подели н. пр. животиња о сисарима, копитарима итд. о подели природе на три царства и још апстрактним појмовима. Мало је учитеља (7—8) који имањаху збирчицу минерала и биља, а ситнијих животињица — нико... Па и поред тога било је учитеља, који су на испиту из књиге испитивали децу“, Изасланик руднички вели: „Из природних наука, видео сам, да се махом поклања пажња системи и класама, или се деца казује оно, што су она знала и код својих кућа, а оно што би требало да се зна није постигнуто. Предавање природних наука без екскурзија, не вреди ништа. Многи наставници нису налазили за потребно, да децу изводе у поље, и да им ту покажу оне ствари, које су у школи слушали. Отуда сам имао прилике и да се уверим на више места, како деца говорећи о биљу не знају ни шта је круна, цваст, прашници, и т. д. приликом кад сам им показао на углед неколико биљака“. Изасланик крушевачки (1881) вели: „За предавање природних наука у основним школама ми имамо најмање наставних средстава и немамо никакве ручне књиге. Поред тога тим је наукама одређен врло кратак рок за учење и стављене су у разред, који је прилично оптерећен предметима, те се немају кад ни предавати као што ваља. Из тих узрока познавање природе у нашим основним школама предаје се већином недовољно а у гдекојим школама сведено је на просто ређање класа. Једном речи овај се предмет предаје у нас најслабије. Изузетак чине“ и т. д. Изасланик за округ пиротски прича овако: „Из природне историје, или боље јестественнице, која се учи у III разреду наћи

ћете диктираних пуних 4—5 табака и то све ситно лепо писано. Све то уче и готово знају деца на памет без разумевања... Деца сва изваде своје диктате, гледе у њих и шапућу сасвим тихо, да се само покрети усана примећују. Наставница пита, а деца одговарају редом, како им је диктирано. Кад ми се већ досади да слушам, узем сам књигу — свешчицу — преврнем 2—3 листа и запитам о „крвотоку“, јер тако гласаше један наслов у диктату. Деца се јавише да знају, и то само неколико њих од 40. Пустим ја једно јадниче, да ми исприча шта зна о крвотоку и оно отпоче, све од речи до речи из онога писаног овако: „Шупља вена близу десног срца уноси тамно црвену крв у десно срце а одатле излази крв у плућа артерије које износе тамно црвену крв, где се та крв сједињава с ваздухом па постаје јасно црвена. Плућна вена близу левог срца уноси тамно црвену крв у лево срце. Артерије износе јасно црвену крв из левог срца у све делове тела и вене враћају излишну покварену крв из десног срца.... Крв је црвена течност, која је двојака јасно црвена и тамно црвена и састављена је из крвне воде и крвних зрнаца“. Цео диктат од 4—5 табака кипти са оваким питањима и одговорима и тако се српска деца упознају са својим телом и са својом мајком природом“.

Ето то нам казују известиоци. Па шта видимо одатле? Зар није исто оно, што и код осталих предмета? А зар из тога не видимо и оно, што мало час видесмо код „познавања света и домовине“, и што смо и за овај предмет очекивали унапред? — Јесте, све то. И ми се већ сада ни мало нећемо томе чудити. Начинићемо само општи извод и рећи ћемо: природних наука, као основница свих других наука, није ни било, па свршен посао јер и оно што је било, или је било недовољно или недобро. И ово треба да запамтимо добро.

(Наставиће се)

ВАСПИТАЊЕ КАО НАУКА

од

Александра Бена

ГЛАВА СЕДМА

логичка¹⁾ поступност у предметима

(Наставак)

Међу тим згодно удешеним очигледним лекцијама, које на први поглед изгледају да су без везе, а међу тим су по својој унутрашњој садржини потпуно методички уређене, могу се географска факта постепено упамтити, и на овај се начин може припремити ученик за последњи стадијум формалне наставе по картама. По модерној методи, тражи се, да се потпуно очигледно представљају различне земље, а за то је потребно доста знања из јестаственице, као и знања друге врсте. Доиста се може сумњати, да ли се овако високо постављена целъ успешно и постиже. Међу тим, не само нема никакве штете, него је баш и корисно ако се рад према овој цели удеси.

Пошто је снага схваћања довољно развијена и у схваћању географских факата доста извежбана, онда почиње методичко учење, које је после прилично лако. Само сад има врло незнатне тешкоће, да се избор у материјалу подеси према различним стадијама и околностима самих ученика. Ми ћемо о овоме предмету говорити у другом чланку у свези с другим предметима.

Од свију предмета, који се за прву наставу узимају, најнезгодније је са историјом. Њене променљиве фазе у поукама и у интересу, непрестано мешање онога, што је и за младе године занимљиво, са оним, што је само за одраслије и зрелије разумљиво — све то чини, те је историја за прву наставу тежак предмет. Ништа тако силно не утиче на дете као приче о људима, њиховим плановима, страстима, успесима, победама; њи-

ховим добродетељима и погрешкама, наградама и казнама, њиховим поразима и прослављању. Кад се ове различите промене и догађаји у човековом животу опишу тачно, живо и занимљиво представе у једној целини, онда су у стању да утичу на наша осећања и у оно доба, кад умна снага тек почиње да светлуца, и никад не губе свој чар.

Као што смо раније видели, тако се приче узимају да би се помоћу њих олакшало учење читања. Више нешто од њих се овде не тражи, сем можда да учине и какав морални утисак. После се постепено употребљавају као једно средство за корисне поуке лакше врсте; али још се не узимају у цели, да се неке историјско знање даје. У животисима се ученици још и више упознавају са ваљаним људима, али ту је још главна намера да се осећања узбуде. Предавања о заједничким друштвеним предузећима, која су по себи историјско знање, почињу се са причама о биткама, чиме се најранија осећања буде, и даје им се први правац како у националном погледу, тако и за осећања према другим народностима. Младалачки дух мало по мало почне разумевати смисао нападаја, пљачкања, освајања с једне, а јуначког отпора и одбране с друге стране, као и остале догађаје, који с тиме стоје у свези: алијанције, савези и т. д. Овако занимљивим причама даје се прво нејасно разумевање о великим фактима друштвенога живота — владавине и потчињености, при чему се за објашњавање узимају у помоћ односи млађих према родитељима. После постепено

¹⁾ И у пређашњим свескама од кад је настало штампање главе седме у место «психолошка», треба да стоји «логичка».

постаје разумљив и рад највише власти у миру, исто у најважнијим пртима, као н. пр. судство, купљење данка и прављење јавних грађевина. На ону представу о владавини, која је везана за једну личност, ниже се читав ред представа, помоћу којих се објашњавају велики догађаји, а нарочито ратови и друге велике промене у друштву.

Као код географије, тако и у историји, на прво место долази, да се ученик упозна најпре са елементима или саставним деловима историјских догађаја или промена. Само што су ови историјски елементи много сложенији, и могу се тек доцније појмити. Дете и иначе живи у средини простих географских елемената. Оно гледа брежуљак, долине, равнице, реке, вароши својим сопственим очима. Међу тим њему се не могу тако очигледно изнети историјски елементи. Дете познаје породичан живот, и нешто мало ван тога. Оно има представу о полицији и њеном раду, која у нижој сфери представља власт државну. Схваћање историјских факата долази доста доцније, и велики део мора се примати онако на веру. Али, по што се и озбиљнији историјски моменти, које дете не може разумети за себе, могу обући у занимљиву причу и тако постати занимљиви за дечији дух, и у неколико разумљиви, то и историја има готово увек интереса; и они утисци, који се у овоме облику добију служиће као згодан материјал за историјско знање у његовом највишем облику. Историја за децу управо је само извод врло занимљивих историјских факата, у којима треба да буде што је могуће мање ствари, које су тешке за разумевање. Настава у историји може и треба да буде така, да се њоме да један нацрт конкретне хронологије, која треба да се упамти, чим се види да је доба за памћење таквих ствари већ наступило.

Има много разлога, који нам палажу да изучавање историје почињемо са отацтавеном историјом. Ту се претпоставља, да је

пре тога већ изучен земљопис цеде отацбине. По што оба ова предмета стоје у свези, то се они узајамно потпомажу и што се тиче занимљивости. Стварним познавањем сувременог стања и установа у нашој земљи — законодавног, административног и судског система; војске, флоте, трговине, индустрије, саобраћаја, васпитања, религозних односа — јако се потпомаже разумевање историјске прошлости.

У основној школи не може се предавати историја системски, али се може добар правац и припрема за право изучавање дати, и свака погрешна и наоначка метода обићи. Покушавати, да се деци од десет година објасне новији европски догађаји у целој њиховој потпуности и вези, значи просто правити збрку и збуњивати дечији дух. Из свега тога треба изабрати само поједине са свим интересантне епизоде. То исто вреди и за стару историју са њеним веома интересантним догађајима и дивном митологијом, која је као излив оног детињског доба у човечанском развиту, у стању, да дечији дух за индивидуално примами и заинтересује и која се само у овој цели и предаје деци. По што у свему овоме може бити врло мало чисте поуке, то остаје као главна ствар, да се произведе утисак на осећања, и посредством њих да се утиче на схваћање и уображење. Ако ли то није за ученике интересно и силом памће, онда је боље такве ствари и не узимати. При предавању земљописа, учитељ може и лакше историјске прте мешати, а исто тако при предавању историје могу се узимати земљописне ствари, и у свези са историјским фактима запамтити. Наравно, да се мора пазити, да се са овим не претерује и не удаљује много од главног предмета.

Метода праве историјске наставе у оном добу, за које је ова настава подесна, јесте оно исто, што и методичко објашњавање елементарних факата и онога рада, који се у

кругу владе и друштва врши или оно, што се зове социологија. Ово се мора заједно са законима државног газдинства узети у обзир који сачињавају један део социологије, који је у неком погледу лакши него закони политике у потпуној целости; премда се и онај део на послетку претана заједно са овима у једну целину. Као што је већ више пута напоменуто, поједини одломци социологије појављују се још у оним интересантним причама, које се у прво доба узимају, на доцније долази време, кад се ти засебни комади могу саставити у једну целокупну социолошку грађевину.

По што се историја увек почиње учити пре оног доба, кад се социологија може изучавати као наука, која се оснива на науци о духу, то у историји мора бити и емпиричке социологије. Ово би био средњи степен потпуног васпитања, од прилике између 13-те и 16-те године, кад по садањем распореду преовлађује класичка настава. У овом се добу могу предавати елементи социјалне науке и историјским фактима објаснити. Али историјска лектира мора, сем тога што се њома потпомаже образовање неких социјолошких појмова, још остати у нижој сфери прости занимљиве приче, или мо-

жда највише да се може употребити за површно познавање човечије природе.

Једини још предмет, који нам остаје да га разгледамо како стоји што се тиче доступности, јесте ред главних наука, математике, физике и т. д. Кад узмемо *математику, физику, хемију, биологију и психологију као пет основних наука*, онда ће овај ред, којим смо их овде изложили, у исто време показивати и њихов ред и доступност како оне треба да дођу једна за другом у изучавању. Природописне науке: минералогја, ботаника и зоологија иду у поредо са њима. Минералогја долази после хемије и физике, а ботаника и зоологија сачињавају један део биологије. Психологији би право место било после биологије, али она се узима и као предмет емпиричке наставе, и у таком облику она не зависи од знања претходних наука. Заједно са психологијом дошла би научна социологија узевши за основу раније стечено знање из историје и географије. Но за социологију као науку потребна је строга научна обрада или изучавање. Ово би био стадијум националне економије и највишег етичког учења; а за обадвоје се претпоставља, да је пре тога изучено у емпиричком облику.

ГЛАВА ОСМА

Методe

У прошлој глави био нам је задатак, да засебно изложимо један од најважнијих предмета методе, и да на тај начин олакшамо разумевање овога, што овде имамо да решимо. Тамо смо темељно изложили ред или доступност предмета, а то нам олакшава садањи задатак, који се састоји у томе, да изнесемо поједине методе учења.

До методе у настави долази се различитим путовима. Један од најважнијих јесте искуство. Ово је индуктивни или практички извор. Други је дедукција из закона чове-

чијег духа. Ово је дедуктивни или теоријски извор. Трећи и најбољи јесте свежа обадва пута, по што се на овај начин емпирија поправља принципима, а извођења из принципа потврђују се искуством.

Пошто овде нећемо узети у претрес морал, религију и вештину, то нам остаје као главно, да претресемо оно велико питање о *саопштавању знања*, и да при томе узмемо у обзир различите стране, које знање узима, било као партикуларно или опште, или у своме односу према једном или другом од многих одељака наука, на пример,

у колико се различне науке разликују у својим методама учења једна од друге.

Средства и путови за саопштавање знања налазе се у примењеној науци реторике, и тамо треба да су опширно и свестрано изложени. Међу тим, реторика још није тако свестрано усавршена, како би могла дати све што је за наставу у разним правцима потребно. Али опет за то, учитељу је један од првих и најпречих задатака, да овај предмет упозна у оном обиму, до кога је данас усавршен. По што задатак школин није само то, да изналази и примењује подесна средства, којима ће се памћење потпомагати, него и да се на осећања обазире, то се могу за тај посао сви делови реторичке методе применити.

Међу тим, реторика, кака је данас, не обухвата многе тачке, које се гичу школе. Сваки учитељ, који хоће успешно да ради, треба да је упознат са оном реторичком вештином објашњавања између примера, контраста, илустрације и доказивања. Али има других наставних питања за која је потребно много размишљања а која учитељ неће наћи ни код једног писца реторике, као што су: разредба лекција, како треба усмена питања руководити, сарамерна подела усмене наставе и писменог рада и руковођење очигледне наставе.

Ја сам раније још у главном показав из чега се састоје велике функције интелекта. Овима се, у исто време, одређују и главне тачке методе у погледу знања у опште. Ми смо видели које околности потпомажу боље разликовање, а ово не само да је почетак свега сазнавања, него је и доцније у чистом облику као смисао контраста, потребно за сваку нову духовну тековину. Она снага, помоћу које ми поређењем распознајемо оно што је слично, има и својих нарочитих, засебних услова од којих зависи, и које смо ми раније напоменули, а у прошлој глави још један пут поновили. Исто тако, ми смо у кратко изложили и објаснили ону велику функцију памћења, и показали смо како њен рад тако и

услове од којих зависи тај рад; а ово је и са свим прецизно, одређено, а и веома важно.

При прегледању различитих грана школске наставе, ми можемо разликовати и извесне заједничке карактеристичне црте, које се могу заједно и претрести. У првим почетцима говора, певања, и цртања потребна је извесна конструктивна способност, и она се у ручним уметностима још и у већој мери примењује. Како овде треба радити са свим је просто и одређено; услови су за таки рад већ раније наведени, а овде ће се још опширније разложити. При учењу читања конструктивна се способност појављује у свези са асоцијациом артикулованих гласова са видљивим симболима. И за овај рад је потребно, да је око примљиво за разлике т.ј. да се видом могу разлике примећавати; јер од тога зависи задржавање или памћење видљивих облика.

Конструктивна способност — за разлику од памћења речи — задира у целокупно више васпитање, и различно се назива; али од свију њених назива и имена најподесније је: *схваћање* или *моћ схваћања*. Прва основа за ову способност јесте памћење, разумевајући под њим памћење конкретног или потпуну чулну слику од ствари, које су на наша чула учиниле какав утисак. Ако смо били у неком здању, онда смо добили мање или више тачну слику о његовом облику, његовим димензијама, површини и унутрашњости. Ово је једна слика сећања, али је у исто време и *схваћање*. У колико смо ми чешће били у таком здању и у колико смо га најљивије посматрали, у толико ће и његова слика у нашем духу бити потпунија и сталнија. Ако ми сад така сећања задржимо и очувамо у нашем духу, онда то значи, да смо ми мање или више потпуно *схватили* оно, што смо гледали. Ово је већ и само за себе једна снага и једно васпитање. Али, сем тога, ово је још и основа за другу снагу, помоћу које ми можемо себи представити и оно, што нисмо видели него само чули или читали.

(Наставиће се)

ШКОЛЕ У УГАРСКОЈ

(Свршетак)

Више основне и грађанске школе слабо напредују у Угарској. Угарски народи слабо разумеју и маре за оно што се учи у грађанско-практичним школама и што је реалистичког значења. Њихова је љубимица, и сада као и некада, „латинска школа,“ гимназија, која свуда преотимље мах и претеже. За то и не могу да дигну главу као што треба ни грађанске школе, ни праве реалке, ни занатлијске ни трговачке школе.

Што се тиче виших основних школа, њих има од две врсте у Угарској: прво долази права виша основна школа, која се наслања на основну школу од шест разреда и траје за мушкарце три, а за девојчице две године, а друго је оно што у Аустрији и Немачкој зову грађанска школа, у коју се ступа пошто се сврше четири разреда основне школе и која траје за мушку децу шест, а за женску четири године. Чудновато је у уређењу ове (грађанске) школе, што у закону пише да наставни план „треба тако да се удеси да се у прва четири разреда грађанске школе уче, изузимајући латински језик, они исти предмети — само опширније — који се уче и у прва четири разреда средњих школа (реалке или гимназије).“

Ова „грађанска школа“ треба као да је у неку руку напнада оним местима која немају гимназије или реалке у својој средини, па шта више треба да се у њој (осим латинског језика) и више предаје по у средњим школама. Са свим је појмљиво да се оваким законским наређењем морао ископати гроб развитку грађанских школа у Угарској. Немајући никаког свог самосталног задатка, не дајући никако заокружено знање за практичан живот, овака школа силом је потиснута на туђе ноље где има да се такмачи с наставним плановима других завода којима је одређен са свим други задатак. За то су грађанске школе у Угарској и остале недоношчад која се колебају непрекидно између основних и средњих школа, не имајући никака станба у себи. Уједно се има приметити да је овака грађанска школа од сметње и снажнијем развитку више основне школе,

која би требало да је уређена онако као што су уређене у Швајцарској секундарне школе или у Немачкој ниже грађанске школе и које у ствари ни за шта друго и не служе по да прошире и заокругле оно знање што се задобија у основној школи и да у њој могу наћи потребна знања и потребне извежбаности синови ималаца великих имања и синови разних занатлија. У овом погледу мораће се учинити кака измена у уређењу угарских школа.

У целој земљи било је г. 1884. само 76 *виших основних школа*, и од тог броја само 22 о државном трошку; 18 су имале од државе неку помоћ; 9 су издржавале општине; 5 је било приватних, а за остале 22 бринуле су се саме вероисповедне власти. Пре 3 године (1881.) било је 83 више основне школе; дакле се њихов број за ово време смањно за 7.

Према полу имало је 54 женске, 21 мушка и 1 мешовита виша основна школа. У њима је радило свега 352 наставника, а ђака је имало свега 3165, и то: 649 мушкараца и 2516 девојчица. Год. 1881. било је 367 учитеља и 3439 ђака. Издаци за ових 76 завода износили су 718 052 дин., од које суме дошло је на државни терет 421 854 динара. И тако долази на сваког учитеља по 2039,⁸ дин., а на сваког ђака по 226,⁸ динара.

Год. 1875. заведене су у Угарској *више девојачке школе* с 3—6 разреда. Данас постоје таке школе у Буда-Пешти, у Тренчину, у Мармарош-Сигету, у Левочи, у Шопрону, у Бистрици (Најсолу) и у Пожуну. У вишим женским школама уче се редовно ови наставни предмети: 1. наука о вери и моралу, 2. мађарски језик с литературом, 3. немачки језик с литературом, 4. француски језик с литературом, 5. отачаствена и општа историја, 6. земљопис, 7. рачуница и геометрија, 8. природне науке (и то: јестаственица, геологија, метеорологија, наука о чувању здравља, физика и хемија!), 9. наука о васпитавању, 10. музика и певање, 11. гимнастика и 12. женски ручни радови. Ванредно се још учи: енглески језик с литературом. Кад се све редом узме, онда излази некаких 18 на-

ставних предмета у овим угарским вишим женским школама, а број часова предавања износи 23—32 на недељу. Осим тога, сам наставни материјал слабо је подешен према особитој задаћи женског образовања и за то се дешава да из оваких виших женских школа излазе девојке с којекаким несвареним и несхваћеним мрвицама знања, које много сметају и духовном и моралном и телесном здрављу и развиту њиховом.

Правих *грађанских школа* има у Угарској 136 с 876 учитеља и 12 782 ђака (6557 ученика и 6225 ученица). Издаци на ове школе износили су 1884. г. 1 885 948 дин., тако да на једног наставника дође по 2152,8 дин., а на једног ђака по 147,6 динара. Из овога се види, да су наставници грађанских школа боље плаћени по наставници виших основних школа, а међу тим више се троши на ђаке виших основних школа но на ђаке грађанских школа. То долази отуда што у више основне школе мање иде деце но у грађанске школе. Од поменутог броја грађанских школа има их 31 чисто о државном трошку и 46 које добијају од државе потпору, тако да целокупан издатак из државне касе на ове школе износи 717 116 дин. или 37,5% од целокупне суме трошкова. Што се тиче наставника, имало их је 378 редовних, 108 помоћника и 162 хонорарна предавача. У вишим основним школама боље је у овом погледу, јер од 352 наставника има их 218 редовних, 53 помоћника и 81 привремени (хонорарни) наставник.

Кад се узму у рачун све народне (основне) школе у Угарској, ма које оне врсте биле, онда је г. 1884. било у тој земљи свега 23 158 наставника. Кад се овај број упореди с бројем наставника пре 15 год., онда излази да се за то време број учитеља знатно повећао, јер је онда износио 17 792, сада дакле 5366 више, а то чини скоро 30%. Према овоме излази да је број учитеља у Угарској растао сваке године по 358 у средњу руку. — И у овоме погледу ми смо јако изостали иза Угарске, јер Србија, која је, по броју становништва, 7,38 пута мања од Угарске, бројала је 1883. г. само 903 учитеља, дакле 25,61 пута мање од Угарске, т. ј. 3,47 пута горе него што би по правој размери требало да буде. Па и у погледу напредовања с годи-

нама, ми стојимо опет 25 пута горе од Угарске, јер у нас се за 10 година (од 1873. до 1883. г.) број учитеља (у старим границама) увећао са 144, а то износи само 14,4 на годину. Кад се овај број пореди с прираштајем у Угарској (који износи 358), онда се види да је горње тврђење на истини основано.

По карактеру појединих основних школа, деле се угарски учитељи овако :

На 503 државне основне школе долазило је 1005 учитеља (4,1%), на 1845 општинских основних школа долазило је 3835 учитеља (16,6%), на 5337 римокатол. основних школа долазило је 7641 учитељ (32,9%), на 2181 правосл. унијатску основну школу долазило је 2170 учитеља (9,3%), на 1797 источно-православних основних школа долазило је 2061 учитељ (8,8%), на 2332 евангеличко хелветске основне школе долазило је 2896 учитеља (12,5%), на 1439 евангеличко-аугзбуршких основних школа долазило је 2144 учитеља (9,3%), на 56 евангеличко-унијатских основних школа долазило је 62 учитеља (0,3%), на 509 јеврејских основних школа долазило је 958 учитеља (4,1%), на 176 приватних основних школа долазило је 322 учитеља (1,4%), на 31 разних друштава основну школу долазило је 64 учитеља (0,3%).

Општинске школе, школе разних друштава, као и државне школе, понајбоље су снабдевене учитељским снагама, јер ту долазе махом по 2 наставника на једну школу; у средини су од прилике приватне, евангеличке (аугзбуршке вероисповеди), јеврејске и римокатоличке основне школе, јер у њих долази по 1,4—1,8 учитеља на једну школу; после ових долазе основне школе евангеличко-хелветске вероисповеди, источно-православне и евангеличких унијата, а на последку долазе основне школе православних унијата, јер у њих долази на 1 школу само по 0,9 учитеља, (или на сваких 10 школа по 9 учитеља). У опште је долазило на једну праву (нижу) основну школу у средњу руку по 1,37 учитеља, на једну вишу основну школу по 4,63, а на једну грађанску школу по 6,44 учитеља.

Од целокупног броја — 23 158 — учитеља имало је њих 19 802, или 85,51%, *учитељску диплому*, а 3356 њих, или 14,49%, нису и-

мали прописног сведочанства о учитељској способности. Пре 3 год. било је наставника с уредном сведоџбом 80,33%, а без сведоџбе 19,17%. Највише оваких учитеља без довољне квалификације има у школама православних и протестанских унијата и у школама источно-православних, и то по 30,9, по 30,6 и по 25,3 од 100. Код евангелика аугсбуршке вероисповеди има таквих неиспитаних учитеља више од 15 на 100.

По *положају* било је 20 249 (или 87,44%) редовних (сталних) учитеља и 2909 (или 12,56%) учитељских заступника. Међу њима се налазило 453 (или 1,9%) учитеља који су свештеници.

По *полу* имало је 20 580 (или 88,87%) учитеља и 2578 (или 11,13%) учитељица. Пре 15 год. било је много друкчије. Онда је у Угарској било 17 106 учитеља (т. ј. 96,15%) и само 686 (т. ј. 5,85%) учитељица. Прираштај учитеља износи дакле за то време 3474 (или 20,33%), а прираштај учитељица 1892 (или 278,8%). Другим речима: за 15 година, т. ј. од 1869. па до 1884. г., растао је број учитеља у средњу руку, све по 231,6, — а број учитељица само по 126; у последње пак време прираштај учитеља износио је само 199,6 — а прираштај учитељица по 179,6. То значи, да су се данас учитељице у Угарској почеле множити онако исто као и учитељи, и о том се факту води велики рачун како у Угарској тако и у осталом свету, и то нимало с повољне стране по општи развитак школа. Највише се учитељица налази у школама разних дружина (62,5%), приватних лица (56,5%), државним (33,4%) и општинским (21,2%). Најмање их има у школама православних унијата (0,5%), па онда у школама евангеличких унијата и у школама евангелика аугсбуршке вероисповеди (1,6%).

С обзиром на *знање мађарскога језика*, који се по закону од 1879. г. мора учити у свима основним школама, статистички подаци показују, да су од 23 158 учитеља основних школа потпуно знали тај језик њих 19 121 (или 82,38%); прилично су се служили тим језиком њих 938 (или 4,08%); 1857 њих (или 8,2%) врло су површно знали тај језик, а 1242 (или 5,37%) нису га баш нимало знали. Од учитеља који никако не знају мађарски

највише их има у школама источно-православним (45,3%), па онда у школама православних унијата (26,1%) и у школама евангелика аугсбуршке вероисповеди (26%).

По закону од 1875. г. сви учитељи основних школа и све учитељице разних дечијих забавишта и завода за сирочад имају *право на пензију*. У Угарској има 16 205 основних школа и 364 завода за малу децу (дечија забавишта) и у њима ради 23 158 учитеља (учитељица) и 532 чувара (чуварице). Од та два броја долазе на терет „земаљског пензионог фонда“ њих 17 552 или 73,67%. Свештеници и калуђерице, а тако исто и они учитељи који улажу у друге фондове према уређењу својих вероисповедних општина, не морају ништа улагати и у „земаљски пензиони фонд“. — Потпуна пензија износи 600 динара, а за већу од ове пензије (наравно да су у том случају и улози већи) осигурало се само 306 учитеља. Год. 1883. уживало је редовну годишњу пензију њих 230 и целокупна њихова пензија износила је те године 41 584,64 дин.; 670 удовица имале су редовно годишње издржавање, које је укупно износило 116 017,10 дин. и 1254 сирочади која су те године примила 66 225,44 дин.; на 11 чланова издато је 1481,34 дин. у име додатка на пензију, а на 14-ро лица издато је 1884. г. једном за свагда свега 3230 динара. Основни капитал износио је те године 9 072 569,92 дин., а г. 1875. није га било више од 978 759,38 дин., тако да према овоме излази да се овај пензиони фонд увеличавао годишње све по 899 090,06 дин., — што је, на сваки начин, огроман напредак. Овај земаљски „пензиони фонд учитељски“ сматра се свуда као врло лепа установа, само се уређењу његовом има замерити то, што учитељи много у њ улажу, а пензија, која долази тек после навршених 40 год. службе и после навршене 65-те године живота, не износи више од 600 дин. на годину. Ово је доиста врло скромна и управо недовољна накнада за толике новчане жртве које учитељи подносе, улажући у тај фонд. За то сви учитељи у Угарској желе да се закон о пензијама учитељским подвргне озбиљној ревизији и на боље измени. — У овом погледу и наши учитељи до скоро нису ни мало боље стојали; само је разлика између њих и угарских учитеља у томе, што

наши учитељи нису ни улагали ништа, него су онако добијали из државне касе неку мидостићу која је износила највише 300 дин. на годину. Сад пак, т. ј. од 20. Априла пр. год., откако је студио у живот „закон о пензији учитељских удовица и њихове деце,“ ми смо куд и камо боље но што су угарски учитељи. Најмања је пензија удовичка или дечија у нас 300, а највећа је 1347,50 динара. Што се тиче улога, тај износи 4 од 100 дотичне плате учитељеве и достиже за 35 год. улагања, у најповољнијим приликама, највишу суму од 2470 дин. (добивену од самог улога учитељевог). (Наравно да, поред овога, ваља узети у рачун и све приходе који се добијају на име интереса од појединих улога учитељских). Уз то ваља имати на уму и оно што стоји у члану 56. закона о нашим основним школама од 31. Децембра 1882. г., т. ј. да наши учитељи, кад наврше 35 год. службе, имају као издржање целу своју дотадашњу систематичну плату.

И за поправку *материјалног стања* учитељског у Угарској доста се учинило од 1869. г. Те године нису износили целокупни трошкови на издржавање школа (којих је тада било 13 798) више од 7 520 246 динара, а год. 1884. потрошено је на 16 205 основних школа ни више ни мање но управо 25 834 946 динара (скоро 26 милиона). То значи да је пре 15 год. једна школа стојала по 545 дин., а сад се на сваку троши по 1594,2 дин. За 15 год., дакле, увећали су се издаци на осн. школе за 18 314 700 дин. (или за 243,6%), а то чини редовно из године у годину по 1 221 180 динара.

Ови су издаци овако били распоређени:

1). На плату 20 249 сталних учитеља.....	18 110 220 д.
2). На плату 2909 заступника учитељских.....	1 668 200 „
3). На огрев, чишћење ит.д.	1 655 814 „
4). На књиге школске и учила.....	372 786 „
5). На потпомагање сиромашних ученика.....	302 002 „
6). На зграде, оправке, ит.д.	2 411 518 „
7). На разне издатке.....	1 314 406 „

Свега динара: 25 834 946

Према овоме излази, да се на плату једног сталног учитеља трошило годишње по 893,10 дин., а на плату учитељског заступника по 574,50 динара. У закону је прописано да учитељска плата не сме бити мања од 600 динара (односно 400 дин. за заступнике) и према горњем изгледало би да се закон у том погледу лепо врши; али у ствари није тако, јер има још много учитеља којима плата не износи ни онолико колико закон као најмању прописује. Горњу цифру од 893,10 дин. достижу и прстижу стални учитељи само у 26 школских округа (а свега школских округа има 65 у Угарској), а има за сталне учитеље 10 и за учитељске заступнике 15 општина које још не плаћају ни онолико колико је закон као минимум одредно.

Год. 1884. имало је да *сврши* редовно основну школу 232 615 ђака, по у ствари довршило ју је само 200 299, т. ј. 12,22% од целокупног броја (1 638 153) ученика који су, од своје 6-те па до своје 12-те године, ишли у школу. Од ових 200 299 ученика, што су довршили основно своје образовање, умело је да чита и да пише њих 190 384 (95,65%), а само читати знали су њих 9915 (или 4,95%). — Кад се пореди 1869. година с 1880. годином, онда је овакав напредак: пре 11 година (т. ј. 1869. г.) било је у Угарској свега 5 865 831 неписмено лице (старије од 7 година), а после 11 година (т.ј. 1880. г.) спао је тај број на 4 960 456. То износи још 45,74 од 100 од целокупног броја становништва у Угарској.

Надзор школски у Угарској врло је недовољан и непотпун и дан данас. Има истина ваздан, и званих и незваних, инспектора, ревизора, надзорника ит.д., али правога, *стручнога, кориснога надзора школског* нема још у Угарској. Па ипак толики успех целокупног рада школског у јавним заводима зависи једино од ваљаног, стручног надзора школског.

Учитељских школа има 70 у Угарској, и то: 24 о државном трошку, 23 су римокатоличке, 4 су православних унијата, 4 су источно-православне, 4 су евангелика хелветске вероисповеди, 10 су евангелика аугсбуршке вероисповеди и 1 је јеврејска. Од овог броја, у 68 учитељских школа спремају се учитељи само за ниже основне школе, а

у двама спремају се учитељи и за више основне и грађанске школе. У 53 учитељске школе уче се само мушварци, у 16 учитељских школа уче се девојке, а 1 је школа мешовита. Учитељске школе које се издржавају о државном трошку трају 4 године, а школе које издржавају поједине вероисповеди имају обично само по 3 разреда. Пре 15 год. било је само 46 учитељских школа; њихов је број, дакле, порастао за 24. У 55 учитељских школа предавало се искључиво маџарски, у 3 маџарски и немачки, у 2 маџарски и румунски, у 5 само немачки, у 3 само румунски и у 1 само српски.

У свих 70 учитељских школа (у њихових 229 разреда) било је уписано 2872 ученика и 1045 ученица; свега 3917 учитељских кандидата. У току 1883—4 школске године напустили су школу 231 ученик и 54 ученице, — свега њих 285. Процент мушкиња према женскињу јесте 73,₃ према 27,₇. Год. 1869. било је мушкиња у учитељским школама 89,₁%, а женскиња само 10,₉%; а данас скоро 1 трећина учитељских кандидаткиња спрема се у учитељским школама за учитељски позив. — Од оних што су до краја школске године остали у школи (њих 3632), продужило је школу њих 1142 (715 м. и 427 ж.) о своме трошку; њих 2490 (1926 м. и 564 ж.) добијало је помоћи или благодејања с разних страна, у суми 442 748 дин. (и то 257 324 дин. за мушкиње и 185 424 дин. за женскиње).

Од наставничког особља имало је 641 наставник, тако да на један завод долази по 9 наставника. Међу њима било је 308 сталних наставника, 100 заступника наставничких, 113 хонорарних предавача и 120 предавача науке хришћанске.

На учитељске школе потрошено је 1884. год. 1 536 870 дин. и од ове суме долази на државу 1 020 816 дин. или 66,₅%. На једну мушку учитељску школу о државном трошку троши се на годину по 37 794,₄ дин., а на женску учитељску школу по 76 308,₆ динара. Год. 1884. полагао је учитељски испит у 64 учитељске школе. Испитано је 1187 кандидата (1119 за ниже основне и 68 за више основне и грађанске школе). Од тог броја долази 811 на мушке и 376 на женске кандидате. Како према данашњем стању школа

у Угарској сваке године треба по 1000 до 1100 нових снага учитељских, то ово што излази из учитељских школа једва може да подмири земаљску потребу. Правих кандидата из учитељских школа није било 1884. г. више од 682, јер они остали били су већ учитељи и као такви примљени су у учитељску школу и опет за учитеље постављени.

Осим учитељских школа има још два завода за образовање чуvariца дечијих (или учитељица у дечијим забавиштима). Учење у њима траје по 2 године. Посећују их 102 питомице, којима предаје свега 17 наставника. Год. 1884. положило је испит 48 кандидаткиња. За оба завода потрошено је 70 100 дин. и од ове суме државна потпора износи 28 962 дин. — Завода за малу сирочад имало је 364 и у њима 36 972 деце. На њих се троши 581 702 дин., од које суме долази на државу 48 986 дин. Као и пре, тако и данас, овде највише раде поједина удружења, приватна лица и т. д.

За унапређивање основне наставе постоји у Буда-Пешти „земаљски музеј школских училица“, за који се министарство просвете нарочито стара да се умножава и унапређује. Тај је музеј походило 1884. год. 14 952 лица.

Министарство просвете поглавито се још брине за издавање *школских књига и училица*. Школске се књиге штампају на 8 разних језика. Што је 1884. г. издато књига и училица, представљало је вредност од 673 113,₁₀ дин. Продато је преко године за 191 441,₆₀ дин., а раздато је као поклон сиромашним ученицима у вредности 25 515,₄₄ динара. — —

Оволико се у главним потезима могло изнети о угарским школама по званичним подацима. По себи је јасно да саме цифре нису довољне да се све сазна као што треба. Поред њих требало би да у званичним извештајима има и других ствари, као: министарских наређења, уцутетава и т. д., те да се по њима види којим се духом и којим тежњама руководи највиша просветна власт у Угарској у својим просветним радовима.

Место тога, неће бити с горег, ако наведемо неке речи угарског министра просвете, *Августа Трефора*, које су изложене у једном писму упућеном његовим бирачима у Пожуну. Те су речи врло значајне, па за то их баш и наводимо. „Основна настава —

рече Трефор — кака је у нас, а и на другим местима, није никако довољна и као што треба, него се мора другим путем упутити, ако смо ради да дођемо до како корисна резултата. Није довољно, што ће дете из народа научити да чита, те да се наслађава причама о овом и оном хајдуку, разбојнику и т. д. и да из којекаких листића и повиница чита о крађама и убиствима, доповима и самоубицама и т. д. Основно образовање, т. ј. васпитавање народног подмлатка, мора се тако упутити, да онај који је у школу ишао изиђе из ње и питомији и бољи но онај који никад у школу није ишао, а исто тако потребно је да основна настава буде у неку руку и пољопривредна, како би сељак који је у младости походио школу умео боље и орати и сејати и како би био у стању да се рационалније бави и воћарством и виноделством, и како би и занатлија све што из његових руку има да изиђе израђивао рехтије од онога који школу никад није ни видео. Најпосле основна настава треба да се осврће и на хигијенску страну, те да наш народ, још као дете у школи, сазна и научи, да му за одржање здравља треба пре свега чист ваздух, да људи морају у друкчијим кућама живети а не у онаким у каким данас живи већина нашега народа (на многим ме-

стима животиари сељак у кући где га дим непрекидно дави и где нема ни трага од чистоће) и да се којекакво ђубре не сме држати око куће, као што ни нечистоћа из нудника и т. д. неће ни мало поправити пијаћу воду, ако се буде сливала у бунаре из којих се вода носи.

Ако смо ради да васпитамо свој народ онако као што треба, морамо пре свега — као што се по себи разуме — спремити и васпитати учитеље за основне школе и морамо настати (узгред буди речено) да се села ушоре, ако хоћемо да Угарска постане културна држава. (Ово — разуме се — не иде брзо и на пречац). Учители се за овакав позив не могу спремити у учитељским школама где нема и заједничког живљења (интерната). Надам се да ће државне учитељске школе после неколико година моћи одговорити тој задаћи својој; незгода је само у томе што у суседству има школа у којима се ради сасвим противно овоме“. И т. д.

Овако је некада говорио Трефор коме је поверена управа просветном струком у Угарској ово је већ четрнаеста година (од 1872. г.). Колико су његове мисли основане и умесне, нека читаоци сами цене.

Д.

НАРОДНА ИСТОРИОГРАФИЈА У ФРАНЦУСКОЈ

(Наставак)

(*Henri Martin, Histoire de France populaire; — Guizot, Histoire de France, racontée à mes petits-enfants; — Duruy V. Histoire de France; — A. Rambaud, Histoire de la civilisation française.*)

II

Франсоа - Пијер - Гиљом *Гизо* (Guizot) један је од најзнатнијих људи у сваком погледу које је произвела Француска овога века. Родио се у Ниму 4. Октобра 1787, умр'о је у Вал-Рише-у 12. Септембра 1874, после века који је до последњег часа испуњен био најживљом и најмноговрснијом радљивошћу. По вери је био протестанат. Још 1809 године

изишао је на поље јавне радње својим „Речником синонима језика францускога (Dictionnaire universel des synonymes de la langue française), које је 1859-11 изишло у четом издању, а којег је 1885 изишло и девето од других прегледано и умножено издање. Али се одмах његова пажња и његова радња окренула историји, јер је већ 1812 постао заступник професора историје на универзитету париском. Бурне прилике, у којима се његова отаџбина, Француска, налазила, и његова многостраним способностима и великом радљивошћу одарена природа кретале су га час у поље политике, а час у поље наставе и књижевнога рада кроз много година, све до 1850

године. Породица је његова, као протестантска, гоњена била због вере; оца му је гонила и смрћу казнила револуција, и он је с мајком, испред ужаса револуције, морао склањати се у Женеви у Швајцарску. Ови су догађаји знатно утицали на убеђења Гизотова у политици као и на његов рад у литератури. С апсолутизмом Наполеоновим није се могао никакo сложити, и одмах је пристао уз радњу о васпостављању краљевства, кад је иста, током политичких догађаја, на дневни ред дошла. С тога је, одмах у почетку свога политичког живота, морао остављати Француску заједно са Лудвиком XVIII, кад је оно Наполеон оставио острво Елбу и васпоставио царство за сто дана. С новим повраћајем краљевства и Бурбона, и Гизо се вратио у Француску. Тим је одмах с почетка ушао у велике политичке службе, поставши најпре начелником министарства правде, по том краљевским известиоцем за молбе и жалбе, 1817 државним саветником, а на послетку општим управником за окружне и општинске послове код средишње државне власти. Али Гизо није могао истрајати уз Бурбонце. Покрај све његове умерености, и покрај све најодлучније противности републиканизму, његова су уверења била за Бурбонце сувише либерална и сувише уставна, а Бурбонци су опет, за њега, сувише теглили аристократској реакцији, католичком клерикализму и господском самодржавству. Бурбонци нису били схватили шта је задатак васпостављенога краљевства и шта су природне његове дужности у ново створеноме стању ствари у Француској. С тога је Гизо оставио политичку службу и вратио се на катедру, на је 1825 и катедру изгубио због полемике против министарства Вијелова. С неком променом министарства враћена је и њему катедра, 1828 године, и на њој је остао до јулијске револуције у 1830, којом је на краљевски престо Француске доведена млађа и либералнија орлеанска грана француске краљевске куће. Орлеанци су показали много воље и много готовости да владају Француском у складу са захтевима времена и нових друштвених потреба. Њихова су расположења била у складу с уверењима Гизотвим, и под њиховом владом 1830—1848 он је највише времена провео у министарству и као практичан државник. Револуција од 1848,

која је прогласила на ново републику у Француској, лишила је Француску орлеанске династије, а Гизота министарства. Од тог времена и пошто се вратио из Енглееке, у коју је морао побећи, старао се у почетку, да се на ново помеша у политику и да ради против републике, али је, на послетку, морао један пут за свагда оставити политику и посветити се чисто књижевности, којој је, по тад, већ до смрти веран остао. Док је у политици радио, ево којим се начелима руководио. Био је искрени присталица уставне монархије, али исто тако искрени и енергичан противник сувремене демократске републике. Од почетка своје радње па до смрти Гизо је био уверен, да у образованом свету ваља да влада интелигенција. За грађански, пространи и богат сталеж, мислио је он да је средиште интелигенције. Тај грађански, средњи сталеж, желео је видети у заједници са племићством, а од обојих је тражио, да законити ред бране од демократије, за коју је мислио да тежњама својим неизбежно клизи к анархији, и да кад тад мора навући велике опасности на људско друштво. Зло је мислио о свакој револуцији, и сваку је, без разлике, осуђивао, што је налазио, да револуције слабе правну свест у људи; и с тога је држао, да је најглавнији задатак сваке владе, да се увек снажно одупире револуцијама и да тим путем никоме никакву уступку не учини. Прва основица старешини државном мора бити: да чврсто одржава правне одношаје у унутрашњој управи, а међународне уговоре у спољашњим везама. Гизо је мислио, да је болест свеколикога сувременог европскога друштва у томе, што је многим превратима ослабела правна свест у човечанству, што је пало поштовање закона, што је скептицизам произвео да данас редовно сваки сам себе прецењује и велича, а другога багателише. Ово је било политичко веровање Гизотово, и он је као практичан државник радио и да га остварује. Међу тим ни најстраснији противници његови нису могли никад преговорити му ништа да је радио из прикрајка и без отворености, нити да је икад ичим упрљао име своје.

Ове карактерне црте још су се више показале у историку. Не само да се из његових историчких списа не види политичар, него је у њима писац историк и посматралац какав

се само замислити може; толика је снага објективности, до које се он уздићи умео; толике је значење извора, којим се он у писању служио. У Француској је он основалац философске историјске школе, и он је народној историјској књижевности дао правац онога вишега и ширег посматрања, које је наше време историји наложило.

Писци осамнаестог века, који су у толиким напредним мислима испредбачили, ударили су прве почетке и овоме начину писања историје. У делу Волтеровом *Огледу о наравима и о духу народа* (*Essai sur les mœurs et l'esprit des nations*) почетак је историјског посматрања које не гледа историју само у генеалогiji и у бојевима, него које буди вољу и за посматрање ститијих или боље рећи свију без разлике појава живота народног. Још један писац XVIII века, а то је Мабли (1709 — 1785), применио је тај начин писања на саму француску историју у делу *Observations sur l'histoire de France* (Посматрања о историји Француске). Он је први тражио објективно посматрање историјских појава. Он је први обедужио чудновати анахронизам, којим писци говоре о наравима и предрасудама свога властитог времена онда, кад пишу о догађајима и људима из прошлости. И онде где је он коначно испустио, прихвата га и даље продужује Гизо. Посао, с којим је он отпочео свој историјски рад, било је једно ново издање горе поменутих Маблијевих „Посматрања о историји Француске“, којима је придодео своје властите *Огледе*. Тиме, говори један литерарни историк француски, као да је хтео казати: „Ево одакле смо пошли, и ево где смо дошли“. Где су у Маблија само бојажљива нагађања, или сумњиви резултати још непотпунога испитивања, Гизо нам показује истине сталне и осведочене; а свуда објашњава, поправља и рашчишћа тврђења свога претходника. И само поље посматрања шире је у Гизота. Мабли је гледао историју само са политичне стране; Гизо већ зна да се сав живот народни не састоји у политици, да се историја једнога времена може познати истом онда кад се знају закони, уметност, филозофија и вера тога времена. Отуда је у студијама или огледима Гизотом више пространства; отуда је у погледима његовим више вели-

чине; отуда, на послетку, и она већа поузданост у резултатима које он изналази и износи.

Кад је, после бурне политичне радње на крају Наполеоновог царства и у почетку васпостављеног краљевства, Гизо, веран извесним својим политичним убеђењима, оставио политичку службу, и ступио на катедру велике школе париске у Сорбони, из његових је предавања указала се пуна снага студије, схваћене и обасјане практичним посматрањем и искуством. Никада ваљда није професорска катедра Француске блистала у толиком сјају. Виљмен представљаше литерарну историју и критику, Кузен филозофију, а Гизо историју у лекцијама сјајним и духа пуним, које скупљаху најодабранију интелигенцију у сорбонске слушаонице. Гизо је био прави професор. Он се чувао свега што је ораторско и декламаторско. Као озбиљни и уздржљиви пуританац он је избегавао сваку већма жарку слику, сваки ванреднији покрет; али је опет његово излагање оживљавано неком топлотом унутрашњом; у њему се налазила она природна топлота, која је обично другарица светлости. Род овога рада и најбољих година Гизотом види се у три течаја лекција и у шест књига историјске садржине. Та су дела: *Огледи о историји француске*, *Историја европске цивилизације* и *Историја француске цивилизације*. „Сва три су та дела делови једне целине, одсеци једнога истога посла, који се продужавао кроз десет година. Што се који пут на ново писац враћао на своју задаћу, да изнесе све мене друштвених одношаја у Галији после пропасти римскога царства, то је више дубљине у анализи, више висине и чврстине у погледима показивао. Следујући мирно сам за својим истраживањима, никад није пропуштао ни оно што у науци други покрај њега истражују, и старајући се да се на ново осведочи о истини њихових проналазака, да их удеси, и да им да више одсечности и пространства, он је чудно умео да све, своје као и туђе, склопи у једну складну целину. За то су његови радови постали најчвршћи темељ и најверније огледало сувремене историчке науке, у колико је год она поуздана и стална. Као историк наших старих установа он је отворио век истините науке; оно што је пре њега писано, осим јединога Монте-

скија, само су системе“. Тако се о историјском Гизотовом раду изјаснио А. Тијери, један од најзнаменитијих историка нашега времена у Француској, човек и спреман и позван да о пословима ове врсте суди. Међу тим и опет није било све постигнуто. Пређе се осећао недостатак потпуности у посматрању појава и недостатак филозофског размишљања о ономе што је приповеђено: сад се пак осећао недостатак у причању; предиво историјске приче постило је одвише танко и провидно; а одлучно размишљање, објашњавање, суђење и извођење историјских послелака или закона преузело је мах. Историја, схватила је онако ујб као што се у старо време схватила, или је схватила у потпуности у којој се данас схвата, у ствари је драмат живота народнога, и није добро кад се у њој приповедачка страна занемари. Гизо у млађим својим годинама није ни писао потпуну историју, и с тога му се у тај мах и не може по правди тај прекор учинити. Али и у млађим годинама писао је он *Историју енглеске револуције*, у којој је и сама приповедачка страна боље изведена, и које је у самој Енглеској нашло много признања и одобравања. Истом позније, кад је Гизо и сам већ принао историји; кад је непосредна радња његова у подигници остала далеко назад; кад је, далеко од сваке дневне борбе, мирним оком, с пером увиђавања посматраоца, почео мотрити кретања људска, дошло је време, да и Гизо одужи дуг, који му се раније од критике чинио и да напише историју, у којој ће к добрим странама културне радње и филозофскога посматрања и објашњавања придодати још и потпуно изведена страна приповедачка. Томе су много допринеле и срећне породичне прилике, у којима се кретао овај француски велики историк и државник.

Сам наслов његове популарне историје Француске, оно *racontée à mes petits-enfants* (причање мојим унуцима) показује постање те историје. О свему пак како је рађена та историја, може се читати у Гизотовом писму издаваоцима својим у Паризу, које је штампано као предговор к првој књизи те његове историје.

„Ви сте чули, господо, пише он у томе писму, како већ од више година уживам у очинскоме задовољству, причајући мојим унуцима историју Француске, и питате ме, да ли

немам намеру да на јавност изнесем ове породичне студије о великом животу наше отаџбине. На то, с почетка, нисам никако ни мислио: моја је мисао била само о мојим унуцима и о поуци њиховој. Стало ми је било, да их уведем у нашу историју тако, да би је у истину могли познати, да им за историју вољу пробудим, задовољавајући како размишљање тако и уображавање њихово, да им историју покажем у пуној јасноћи и живости њеној. Историја је Француске, као и свака друга историја, пространа и дугачка драма, где се догађаји преплећу по одређеним законима, и у којој представљачи играју улоге, које нити су добили готове, нити су их на памет научили, већ које су послелака не само њиховога прородног положаја него и њихове властите мисли и њихове властите воље. У историји народна има две врсте узрока, који су у исти мах и суштаствено различити и најтешње везани; једно су природни узроци, од којих зависи општи ток догађаја и који се изменити не могу, а друго су слободни, од положаја независни узроци, који се уплећу у ток догађаја. Историја није сваколика дело човечанско. Неки јој закони долазе са веће висине; али су људи бића, која се у историји крећу слободно и живо, те тиме производе послетке и врше уплив, за који су одговорни. Историја се цела може свести на оно што је суђено да буде, и на оно што је по слободној вољи учињено, на законе догађајама у напред одређене и на самобитне поступке човечанске слободне воље. Све што за морал и за истину може учинити историјско причање, то је да верно исприповеда шта се у поменутом два правца догодило и учинило.

„Та двострукоост историје није ми никада тако пала у очи као кад сам историју причао мојим унуцима. Кад сам с њима почео ове лекције, они су у први мах показивали врло живо интересовање, и слушали су ме са врло озбиљном добром вољом. Али чим не моглоше добро појмити везу међу догађајима, чим личности историјске мојим говором не изађоше пред њихове очи као стварна и слободна бића, којима се мора указати или симпатија или прекор; чим се драма не развијаше довољно јасно и живо пред њиховим очима, — пажња њихова утрну и поколеба се; они, на један мах, осетише потребу свет-

лости и потребу живота ; они хоћаху и да им објашњавам да их узбуђујем, и да их поучавам и да их забављам.

„И у који сам мах живо осећао како је тешко задовољити ту двоструку жељу мојих слушаалаца, у тај мах сам налазио све више средстава и дотле несдуђених начина за успех, да мојим младим слушаоцима јасно представим историју француске у њеној многостручности и величини. Корнељ је казао да „племенитим душама године не требају да би своје достојање показале“; и то што је казао за душе племените може се са свим применити и на душе бистре и даровите. Не може се веровати колико много могу да схвате и колико збиље и способности могу да покажу млади духови, кад се само један пут добро разбуди и пажњу своју истинито употребе. За то сам се често морао упустити у посматрања врло општа а у изучавање карактера врло дубоко, само да бих како ваља мојим унуцима објаснио везу међу догађајима и утицај појединих историјских личности. И кад сам тако чинио, готово су ме увек добро разумели и врло су задовољни били. Оглед сам у томе чинио на влади и слици карактера Карла Великог. Моји мали слушаоци обратили су врло живу пажњу и разумели су веома јасно два велика нацрта о томе знаменитом човеку. Млади духови схватају дубље него што се то обично мисли, и може бити да би матори људи врло добро чинили, кад би се у своје животу понашали с оном озбиљношћу коју деца у своје учењу показују.

„Да бих постигао задатак, који сам себи положио, старао сам се увек да своје причање или своје размишљање приберем или око великих личности или око великих догађаја народне историје. Ко хоће да изучи и да научно опише неки предео, ваља му га проћи сав скроз и у накрст ; ваља му видети и равнице и брда, и вароши и села, и забачене крајеве као и чувена места. Тако ради сваки научник, геолог као и ботаничар, археолог као и статистичар. Али ко хоће да позна само главне прте једнога предела, стална његова обележја, опште његове облике, главне његове изгледе, велике његове путове, онда му се ваља пети на највиша места тога предела, онда му ваља тражити места, с којих

се најбоље види целина и целокупно обличје тога предела. Тако се исто мора чинити и с историјом, кад нећемо да је сведемо на сучопарни костур једнога извода, а нећемо ни да је расплинемо у дугачке размере научничкога потпуног излагања. Велики догађаји и велики људи јесу сталне тврде тачке и висови у историји; одатле се она може посматрати у њеној целини, одатле се могу распознати главни путеви којима се она кретала. Причајући је мојим уницима, ја сам се само каткад забавио при некој засебној анегдоти за то што ми је она пружала удесну прилику да бацити разговетну светлост на дух времена, који је тада владао или на карактеристичне нарави ондашњег народа. Али се и то ретко догађало. Увек сам се кретао при великим делима и при знаменитим личностима историјским, које сам изабрао, да од њих у мојој причи начиним средиште и огњиште народнога живота Француске, што су оне и у истини биле“.

То је изјашњење самога писца о начину којим је израђивао историју Француске што ју је причао својој унучади. Ево према томе како је склопљена прва књига. Штампана је у издању чувене књижарнице Хашетове начином управо раскошним, на највећој осмини, угледним крупним словима, на 578 страна, окићена са 75 дрвореза. У тој првој књизи смештено је осамнаест глава. У *првој* глави коју ћемо ми ниже у преводу донети, говори се о старој Галији; у *другој* о Галима осем Галије; у *трећој* о Римљанима у Галији; у *четвртој* о римском освојењу Галије и о Јуду Цезару; у *петој* о Галији под владом римском; у *шестој* о увођењу хришћанства у Галији; у *седмој* о Германцима у Галији, о Кловису и о Фрузима (Францима); у *осмој* о Меровинговцима; у *деветој* о дворским кнезовима, о Пипину и о промени династије; у *десетој* о Карлу Великом и о његовом војевању; у *једанаестој* о Карлу Великом и о његовом владању; у *дванаестој* о опадању и о паду Карловинговаца; у *тринаестој* о феудалној Француској и о Хугу Капету; у *четрнаестој* о Капетовцима до крсташких ратова; у *петнаестој* о норманском освојењу Енглеске; у *шеснаестој* о крсташким ратовима, њиховом постању и њиховом успеху; у *седамнаестој* о крсташким ратовима, њихо-

вом опадању и њиховом свршетку; у *осамнаестој* о краљевству у Француској.

Из овога распореда прве књиге дела Гизотова види се како је на делу примењена његова мало час наведена изрека „да се причање или размишљање историјско прибере око каквог великог догађаја или око какве велике личности из историје народне“. Исто тако излагање иде и даље.

Са књиге прве, о којој смо сад говорили и у којој је најстарија историја, прећи ћемо на књигу четврту, те ћемо и њен распоред изложити, пошто су у њој нама ближа времена. Ред глава је један за цело дело. Тако у глави *тридесет седмој* говори о Марији де Медичис; у глави *тридесет осмој* о Лудвику XIII, кардиналу Ришељеу и двору; у глави *тридесет деветој* о Лудвику XIII, кардиналу Ришеље-у, и о областима краљевине; у глави *четрдесетој* о Лудвику XIII, кардиналу Ришеље-у и о католицима и протестантима; у глави *четрдесет првој* о Лудвику XIII, кардиналу Ришеље-у и о спољним пословима; у глави *четрдесет другој* о Лудвику XIII, кардиналу Ришеље-у и о књижевности; у глави *четрдесет трећој* о Лудвику XIV, о фронди и о влади кардинала Мазарена; у глави *четрдесет четвртој* о Лудвику XIV, његовим ратовима и његовим освојењима; у глави *четрдесет петој* о Лудвику XIV, његовим ратовима и његовим несрећама; у глави *четрдесет шестој* о Лудвику XIV и о унутрашњој администрацији; у глави *четрдесет седмој* о Лудвику XIV и о вери; у глави *четрдесет осмој* о Лудвику XIV и о књижевности и о уметностима; у глави *четрдесет деветој* о Лудвику XIV и о двору његовом, и на послетку, у глави *десетој* о смрти Лудвика XIV.

Гизо припада међу прве стилнете француске, и одликује се особитом лепотом, разговетношћу и глаткошћу свога слога. Историја Француске, причана унуцима његовим, чита се се с особитом занимљивошћу и слашћу, тако да заиста ниједна њена страна не долази у супротност с њеним насловом. И разлика је међу његовим и Ханри-Мартеновим делом знатна. Ханри-Мартен је предузео да популаризише историју Француске, да би садашњем нараштају показао основе његове, корење, тако рећи, из којег се сувременост

развија. За то је његово причање прешло брже преко старијих времена, да би се на новијима већма забавити могло. У Гизота је до душе и простор већи, али он иде и с другом намером, он пушта прошлост да се у главним својим представницима, лицима и делима, и у пуној сразмери указује пред нама као импозантна драма живота народнога, и његов је задатак, да нас истинито и живо упозна с оним што је било, да прошлост очима нашим покаже онаком каква је она заиста била, остављајући да из њеног посматрања сами себи поуке изводимо. Мора се признати, да је овај задатак достојнији историка и да је ближе истинитом задатку историје.

Предговор, који смо горе готово у целини наведи, носи забележен месец Декембар 1869. То би било време, кад је Гизо започео да израђује на чисто лекције, које је, ради своје унучади, раније израђивао. У почетку пете свеске, коју је по говору и по белешкама Гизотом израдила госпођа Вит, кћи његова, забележено је, како је Гизо 12. Септембра 1874 издахнуо казујући својој кћери у перо последње стране четврте свеске, којој смо мало више садржај наведи. Тако је остало недовршено дело, којему је Гизо посветио последње године свога живота. Онда кад је умр'о, Гизо је оставио потпуно склопљен план пете и последње књиге своје историје, у којој је влада Лудвика XV и Лудвика XVI све до састанка уставотворне народне скупштине у 1789. Свакој глави је већ састав њен обележен био. Кад је Гизо предавао својим унуцима, мајке су њихове бележиле, а по тим белешкама једна од кћери Гизотових, госпођа Вит, која је и сама књижевница, склапала је целину, коју је после Гизо дотеривао, допуњавао и гладно. Тако су израђене прве четири књиге. Петој већ није могла приспети та последња исправка, и њу је склопила сама госпођа Вит по белешкама, пошто је и иначе, служећи у израђивању целог дела као секретар, она имала прилике, да потпуно схвати дух писца. Гизо је и сам предвиђао, да се може догодити, да он не доврши дело које је започео, и он је и сам препоручивао својој кћери да буде спремна довршити га. После је она продужила и даље од 1789, обрадивши време револуције и даљу историју Француске до

основања друге републике (1848) по белешкама оца свога. Тако је цело дело изнео сад свега седам великих свезака са многим илустрацијама.

На завршетку овога говора о историји Француске од Гизота, доносимо као пример његовог рада или његових лекција главу прву у којој је најстарија историја Француске.

(Наставиће се)

ШКОЛЕ ЗА ОБРАЗОВАЊЕ СЛЕПИХ

(Наставак)

Али, и ако се из овога примера јасно види како су нечовечно поступали са слепима и најкултурнији народи XV-ога века, опет је било, бар доцније, појединих случајева, који нам показују да је било појединих људи, који су се старали, да слепо ослободе из тога униженог положаја, и да им помоћу образовања извојују достојанственије место међу осталим људима. Тако у Шпанији и Италији покушавали су још крајем XVI-ог века, да изрезују *ошиљива* слова на дрвету, помоћу којих би се могли слепи научити да читају. Само што та слова нису била на девету изрезана тако, како ће облик слова бити испуњен, него на против, слова су била урезана у дрво, те им је облик био удубљен; а то је било много теже за распознавање, него кад би била испуњена; као што се и данас праве. Услед тога су слова излазила на хартији бела, а цела површина артије, на којој се печата, била је црна. Сем тога, и ако је у то доба била пронађена штампа са покретним словима, опет ови први покушаји чињени су по старом начину, на таблицама, те због тога је, поред осталих тешкоћа, и тиме јако отежавано штампање. По овоме начину, морало се толико таблица израдити, колико ће књига имати страна, и после, пошто су та слова изрезана у дрвету и непокретна, то се нису ни за шта друго могла употребити. У осталом и ово су били усамљени покушаји, за које се није знало даље ни у Италији ни у Шпанији, и због тога се тиме слепи нису ни користили.

Исто је тако остао безуспешан и један други покушај за штампање књига за слепо, који је учињен у Паризу. Око године 1640. један краснописац париски, *Петар Моро*, узлије покретна испуњена слова из олова, и

намисли, да с тим словима штампа књиге, у којима ће свако слово бити испуњено, те да их слепи могу прстима читати. Међу тим све је остало на томе, што су слова изливена; јер Моро није отштампао ни једне књиге са њима, по свој прилици због великих трошкова, који су скопчани с таким предузећем.

Тек на неколико година после ових безуспешних покушаја изађе једна књига, и то је било прво дело о слепима, али не с испуњеним словима за слепо, него с обичним за окате. То дело изашло је 1646. године, а написао га је један Италијанац на своме и француском језику под насловом: „*Il Ciecho afflito e consolato*“. („Утеха бедноме слепцу“) Садржина овога дела још је и до данас непозната, јер само један егземплар од њега налази се сада код једног Енглеза, који намерава, да га изда на јавност тек сада.

И по себи се разуме, да ово нису никаки са свим случајни феномени, што се на више места покушава, да се помоћу књиге слепоме колико толико олакша положај, и да му се тим начином бар до извесног степена поврате оне споне, које ће га довести у већи и ближи додир са спољним светом. На то је, без сваке сумње, имао понајпре и понајјачег утицаја целокупан тадашњи друштвени живот, а нарочито школски покрет, који је одмах после реформације настао. Томе је опет, као што је познато, понајвише допринела штампа, која је људе у ближи додир довела, и помогла им, да све своје тековине, а нарочито духовне, брже и лакше један другом саопштавају и размењују.

Ми смо до сада напоменули само два до три случаја, из којих се види, како окати теже и старају се, да подесе азбуку како ће се њоме моћи штампати књиге, које ће слепи

моћи читати с прстима. Али је много интересантније да видимо шта су радили поједини слепци у то доба, и како су се они помагали, да би онај мрак и чамотињу, у којој су живели, бар умањили, те да им сновија постане.

Као год што међу окатима има ђенија, који стварају оно, што векови и милијуни других умова нису у стању да ураде, и с друге стране глупака, којима и обичнији мозак може од свег срца да позавиди за оно блаженство, које долази од незнања, исто је тако и код слепих. И као што међу окатима има бистрих и дубоких, скучених и плитких умова; трмих и неокретних природа на једној, а енергичних и вештих на другој страни, тако су исто разно заступљене те особине и код слепих. То се види и код њих како за време учења у школи, тако и за време стручне спреме, па и у целом животу и сваком раду ван школе. Што једни науче и ураде с највећом лакоћом, то је другима само идеална висина, до које они никад не долазе. Јер људи бар теже, да даду свакоме подједнако, а нарочито школа, која под истим приликама многим једнаку духовну храну даје; али природа не воли ту монотоност нигде, па ни у човековим телесним и духовним способностима и снагама. Она то даје свакој индивидуји друкчије, у другој мери и величини; па ни слепи не могу да праве никакви изузетак у томе погледу. Због тога ћемо наћи ваљаних самоука, па и добрих завација међу слепцима и у оно доба, кад још није било никаквих нарочитих школа за њихово образовање. Без сваке сумње таквих необичних појава било је у сва времена међу слепима, али се о њима ништа не зна; јер на то није нико обраћао пажњу у пређашње време. Тек последњих векова почело се по где што бележити о појединим слепцима, који су се каким изванредним даром одликовали, или се у неком послу, за који се мислило, да се без ока не може радити, дотле усавршили, да су могли изазвати чуђење код окатих. Такви слепци излазе на јавност још у XVII веку, а почетком XVIII столећа, већ видимо слепца и као професора универзитета за окате. Наравно, да су код оваких слепих и све прилике, у којима су они живели, морале бити са свим повољне

за њихово усавршавање. Ту прво долази природна обдареност, па онда добро материјално стање, како би слеп био ослобођен од прошње и великих брига за опстанак. Према томе понајвише је било могућности да се истагну на површину само они, који су на првом месту били у повољном материјалном стању, те су могли да употребе и довољно времена, а и средства да набаве, помоћу којих су овај или онај посао изучавали. Али, и сем слепих из богатијих и виших класа друштвених, ми налазимо још у прошлим вековима и међу луком сиротињом слепих, који су многе послове и занате умели да раде, и који су то понајвише самоучки изучавали и сами се довијали и измишљавали средства, која су им у њиховом раду помагала. И што је најинтересантније, а у осталом и најприродније, ти самоуци су сами и саму азбуку за себе скрајали, којом су се служили, и они су сами још и многа друга наставна средства за разне предмете (земљопис, рачун и т. д.), која се још и данас у школама за слепе употребљавају, први изнашли и употребили. Тако још крајем XVII-ог века, енглески владика, *Бурнет*, прича о једној слепој девојци, коју је он посегио, како она учи да чита и пише на тај начин, што је дала те јој се изрезала слова у дрвету с врло малим удубљењем црта, тек да се једва познају, па она вуче гвозденом иглом по тим цртама, и на тај начин ведба руку за писање. То јој је припрема за писање; а по што је с тим готова, онда пише с плајвазом на артији. На тај начин, вели Бурнет, она је научила те данас уме да пише. Па и у доцније време, пошто су установљене школе за образовање слепих, свуда се могло видети, како су сами слепи и најспособнији, да пронађу најподеснија и најлакша средства, помоћу којих се могу обучавати у разним школским предметима. Између осталог, да напоменемо само писање. До сада ће бити око 20 разних система азбуке, које су постале од како постоје школе за образовање слепих, али ни једна се није показала у практичном погледу тако подесна за слепе, као једна тачкаста, коју је изумео Француз, слепац *Бреље*.

Но, Бреље је био школован слепац, и њему је се свакојак било много лакше наћи у сваком послу него његовим пређашњим дру-

говима, кад о слепачким школама није било ни говора. С тога ће бити и поучно и занимљиво, да овде разгледамо рад и живот неколицине слепих, који су и без *нарочитих* школа за њих, могли да се уздигну међу прве раднике у многим гранама послова. Али, пре него што то учинимо, казаћемо неколико речи о занимању слепих у опште, и то ће нам олакшати, да боље разумемо оне појаве, које ћемо видети у биографијама неколицине слепих, о којима ћемо после говорити.

Већ по самој природи свога састава, сваки човек има извесну количину радне снаге или активности, која долази сама по себи, као резултат централне енергије, и која тражи ма каквог канала кроз који ће се истрошити. Док се ова снага не истроши, дотле је у организму непријатно стање, а чим се она ма каквим радом употреби, онда настаје пријатније осећање. Њено је трошење, дакле, једна потреба органска. Ове снаге имају и све животиње, само у разној мери: код једних је има више, а код других мање. Исто је тако и код људи. Једна раса људска има је у већој количини, а друга у мањој, и због тога су људи оне прве расе окретнији и у опште живљи, него из ове друге. Па и поједине народности исте расе у овоме се погледу разликују, као и поједини људи истог народа. Ко има више ове централне енергије, тај је живљи, енергичнији, предузимљивији него онај, који је има у мањој мери. Али главно је да сваки човек има те снаге, и да она гони човека, да ма шта ради, док се не утроши. Она се може потрошити и умним и физичким радом. И сељак је утроши ударајући будаком у крчевини, као и научењак мислећи. И у опште, окати имају много и подстицаја и прилика, да ту снагу на више начина употребе. Међу тим са слепима стоји са свим друкчије; они имају мало и прилике, а још мање подстицаја за то. Слеп је везан за једно место, а спољни свет је опет мртав за њега, јер му не може никакве утиске кроз око да даје, који би изазивали и подстицали духовну радњу. А сем свега, без нарочитог образовања, он мало има тековине у своме

духу, која би му послужила као згодан материјал за духовни рад и нове духовне творевине, и без спољних надражаја. Из тога је већ јасно, да је за слепе ма како занимање једна потреба у много већој мери него и код окатих, који могу и ходањем и гледањем да нађу и промене и занимања у великој количини. Због тога слепа деца, којима се не даје никака занимања усвоје врло многе ружне навике, а често постану и блесаста, ако у таком стању дуго живе. Тако једни су навикнути, да цупкају ногом, други да слегну раменима, трећи опет да мљешћу устима и т. д. Јер потреба их гони на рад, а пошто бољег немају нити за бољи знају, то су им остали само поједини делови тела, које могу покретати. Одрасли слепци траже, да ову потребу на други начин подмире. И ово је један, од многих подстицаја, и како нам се чини најјачи, од свију оних, који су гонили слепога у свима временима да тражи неког занимања, и да измишља средства, помоћу којих ће доћи до неког знања и на тај начин ступити у ближи додир са спољним светом, који је био за њега једна мрачна просторија испуњена непознатим предметима.

Ми ћемо овде изнети животописе неколицине слепих, који су се у различним пословима одликовали као врло умешни и добри радници још у оно доба, кад о слепачким школама није било ни говора. Међу знаменитим слепцима¹⁾ ове врсте, после Дидимуса, знаменитог философа александријске школе у IV веку после Христа, на прво место долази енглески професор универзитета, Саундерсон, и за то ћемо о њему прво и говорити.

¹⁾ И у нашем народу било је појединих слепаца, који заслужују, да им се име не заборави. Ми омињено само на онога (Милоша?), који је и Вуку био од велике помоћи при скупљању народних литерарних творевина. Ми се надамо, да ће биографије, које овде наводимо, подстаћи наше учитеље и свештенике да приберу материјала, којим ће боље осветлити живот и рад наших слепаца.

(Наставиће се)

ПЕДАГОШКЕ СТВАРИ

Овако би се могло предавати у II разреду основне школе

О ГОВЕЧЕТУ

Децо, пазите!

Пређе сте слушали и научили све што треба да знате о једној лепој и врло корисној нашој домаћој животињи.

О којој сте домаћој животињи учили? Нека каже: Н. Н. (Одговор: учили смо о домаћој животињи коњу).

Сад ћете слушати и научити све што треба да знате о другој једној, опет врло корисној домаћој животињи.

Слика. — Ево, ово је слика оне домаће животиње, о којој ћете сад слушати и учити. (Показати слику говечета). Како се зове животиња, која је овде насликана? Нека каже: Н. Н. (Одговор: животиња, која је ту насликана, зове се говече).

Дакле, животиња која је овде насликана, и о којој ћете сад слушати и учити, зове се уопште — говече.

Зашто се говече зове домаћа животиња? Нека каже: Н. Н... (Одговор: говече зове се домаћа животиња зато што људи држе и хране говече код својих *домова*).

Опис тела. — Ви сте већ научили како се зову делови тела у једне домаће животиње. Сад ћемо да видимо да ли се и делови тела у ове животиње, у говечета, зову онако исто као у оне, или се зову друкчије.

Како се зове овај део тела? (Показати главу. Одговор: тај део тела зове се глава).

Како се зове овај део тела? (Показати врат. Одговор: тај део тела зове се врат).

Како се зове овај део тела? (Показати труп. Одговор: тај део тела зове се труп).

Како се зове овај део тела? (Показати реп. Одговор: тај део тела зове се реп).

Како се зову ови делови тела? (Показати ноге. Одговор: ти делови тела зову се ноге).

Како су се звали делови тела у коња? Нека каже: Н. Н... (Одговор: делови тела у коња звали су се исто овако, као и делови тела у говечета).

Дакле, делови тела у говечета зову се исто онако, као и делови тела у коња. Али погледајте, јесу ли делови тела у говечета у свему онаки исти као што су делови тела у коња (може се показати и слика коња поред слике говечета). Нека то каже: Н. Н. (Одговор: делови тела у говечета нису у свему онаки исти, какви су делови тела у коња).

Е, онда ћемо да и делове тела у говечета опишемо овако исто' као што смо описивали делове тела у коња.

Пазите!

Труп. — Труп је највећи део тела у говечета. Није онако обал и леп као у коња, него је прилично незграпан (објаснити реч незграпан). Леђа му нису озго равна као што су у коња, него му је *ртеница* (показати које је ртеница) изишла мало у вис, те су му леђа мало оштра. Трбух му је доста велики, већи него у коња.

Какав је део тела труп у говечета по величини? Нека каже: Н. Н. (Одговор: труп је највећи део тела у говечета).

Какав је део тела труп у говечета по лепоти? Нека каже: Н. Н. (Одговор: труп у говечета прилично је незграпан, није онако обал и леп као у коња).

Кака су леђа у говечета? Нека каже: Н. Н. (Одговор: леђа у говечета нису равна као у коња, него му је ртеница изишла мало у вис, те су мало оштра).

Колики је трбух у говечета? Нека каже: Н. Н. (Одговор: трбух у говечета је доста велики, већи него у коња).

Нека опише цео труп : Н. Н.

Врат. — Врат у говечета је нешто краћи и дебљи него у коња; спољштен је с леве и десне стране као и у коња (спољштеност показати дланима); стоји у једној висини са трупом (хоризонтално; показати деци како је то), а није онако уздигнут на више као у коња. У говечета нема на врату гриве, као што има у коња. Али у говечета има опет *марамница*, а то је са шаке широка кожа, која у говечета виси испод врата, а које опет нема у коња. У говечета снага, којом вуче терете, није у прима као у коња, него је у врату, и говече се *врга* у *јарам* кад треба да вуче кола или друго што. Говече меће врат у јарам.

Какав је врат у говечета по дуљини и дебљини? Нека каже : Н. Н. (Одговор : врат у говечета нешто је краћи и дебљи него у коња).

Какав је врат у говечета с леве и десне стране? Нека каже Н. (Одговор : врат у говечета с леве и десне стране спољштен је).

Како стоји врат у говечета? Нека каже : Н. Н. (Одговор : врат у говечета стоји у једној висини са трупом, а није онако уздигнут на више као у коња).

Шта нема у говечета на врату, што у коња има? Нека каже : Н. Н. (Одговор : у говечета нема на врату гриве, а у коња је има).

Шта у говечета на врату има, што у коња нема? Нека каже : Н. Н. (Одговор : у говечета има марамница, а то је са шаке широка кожа која у говечета виси испод врата, а те марамнице нема у коња).

Где је у говечета снага, којом вуче терете? Нека каже : Н. Н. (Одговор : у говечета снага, којом вуче терете није у прима као у коња, него је у врату, с тога говече меће *врат* у *јарам* кад треба да вуче кола и друго што).

Нека каже све о врату : Н. Н.

Што је врату говечета краћи и дебљи него у коња, што стоји право, а не уздигнут навише

као што је у коња, што нема гриве као у коња, која коњу врат краси, а има марамницу испод врата, која му не стоји лепо, а које у коња нема, зато врат у говечета није онако витал и леп као врат у коња.

Нека то понови : Н. Н.

Глава. — Глава у говечета прилично је велика, већа је него у коња, дугуљаста је, али није онако обла као у коња, него је мало спољштена озго и оздо (показати дланима). Ноздрве су му велике и готово увек слинаве, и говече их често брише својим језиком, који може да пружи горе, и не може да хрче на ноздрве као што може коњ. Очи су му велике, али немају онаке живости и оштрине у погледу, као у коња. Уши су му шире и веће него у коња, и не стоје усправо као у коња, него оборене у страну и климатају. У говечета имају на глави рогови, којих у коња нема; рогови су му изнутра шуљи.

Каква је глава у говечета по величини и по облику? Нека каже : Н. Н. (Одговор : глава у говечета прилично је велика, већа је него у коња, дугуљаста је, али није онако обла као у коња, него је мало спољштена озго и оздо).

Какве су ноздрве у говечета? Нека каже : Н. Н. (Одговор : ноздрве су му велике и готово увек слинаве, и оно их брише својим језиком, и не може да хрче на њих као што може коњ).

Какве су очи у говечета? Нека каже : Н. Н. (Одговор : очи су му велике, али немају оне живости и оштрине као у коња).

Какве су уши у говечета и како му стоје? Нека каже : Н. Н. (Одговор : уши су му шире и веће него у коња, и не стоје онако усправо као у коња, него оборене у страну и климатају).

Шта има у говечета на глави, што у коња нема? Нека каже : Н. Н. (Одговор : у говечета имају на глави рогови, којих у коња нема. Рогови су изнутра шуљи).

Нека опише главу у говечета у свему :

Н. Н.

Што глава у говечета није онако обла као у коња, него је спљоштена оздо и озго, што су му поздрве велике и слинаве, што су очи велике и немају онаке живости и оштрине у погледу као у коња, што су му уши велике, широке и клемпаве (објаснити ову реч), и што има на глави рогове, глава у говечета није онако лена као глава у коња.

Реп. — Реп у говечета дужи је него у коња, али није обрастао онако дугачком и растреситом длаком као у коња, него је при дну обрастао длаком, која се зове *китка*. Репом и том китком брани се говече од мува.

Нека опише реп у говечета : Н. Н.

Ноге. — Ноге у говечета краће су него у коња, дебеле су и здепасте. С тога говече не може да иде брзо, нити да трчи задуго ; оно иде обичним ходом. Говече има на свакој ноzi по два прста. Сваки му је прст обрастао за се у нокат. Тај нокат зове се у говечета *пашоњак*, а зове се и *кошга*. И с тога што говече има на свакој ноzi по две копите, говече се зове *двокоштар*.

Какве су ноге у говечета ? Нека каже : Н. Н. (Одговори да буду као што је доведе показано потпуни и тачни).

Какав је ход у говечета и зашто ? Нека каже : Н. Н.

Колико прста има говече на својој ноzi и у шта су обрасли и како се зову ; како се по томе и говече зове ? Нека каже : Н. Н.

Нека у целини опише ноге у говечета : Н. Н.

Величина. — Говече телом није мање од коња. Труп може да му буде и већи него у коња ; али оно не може да буде онолико високо као коњ, јер су му ноге краће него у коња. И говече биће крупније и веће ако је од доброг соја и ако се добро храни и негује.

Нека то понови : Н. Н.

Длака и боја. — У говечета као и у коња тело је покривено длаком. Боја длаке у говечета различна је : бела (говече се зове бѣла); мрка (говече се зове мр̀коња, мр̀куља); сива (говече се зове сивоња, сивуља); жућкаста (говече се зове жу̀ја, жу̀туља); плавкаста (говече се зове пла̀воња, пла̀вуља); зеленкаста (говече се зове зѐља, зѐкуља); шарена (говече се зове ша̀рга, ша̀руља).

Каква је длака у говечета по боји и како се говеда по томе зову ? Нека каже : Н. Н.

Називи. — Мужак код говеда зове се *вб*; млад *вб* зове се ју̀нац. Женка зове се *крав*; млада крива зове се ју̀ница. Младунче зове се теле ; мало старије теле било мужак било женка зове се *јуче*. Кад крива носи теле, каже се да је *стеона*.

Нека понови о називима : Н. Н.

Глас. — Говече *риче* (глагол рикати), *буче* (глагол букати), *муче* (глагол мукати), а каткад каже се и да мумља. По томе и глас у говечета зове се : *рикање* или *рй̀ка*, *бў̀кање* или *бў̀ка*, *мў̀кање* и *мумљање*. За теле каже се да *мечй* (глагол мечати)

Како говече даје глас од себе ? Нека каже : Н. Н.

Начин храњења. — Чиме се и како храни говече ? Нека каже : Н. Н. (Одговор ће бити од прилике : док је мало сиса, а после пасе траву и једе сено и т. д.).

Пазите, ја ћу вам казати све. Младунче у говечета — теле — изнајпре сиса своју матер. По томе се и говече зове *сисар*. Касније, говече кад одрасте храни се травом (паше, глагол пашти), сеном (казати шта је сено), сламом (казати шта је слама), тулузином (кукурузовином — објаснити шта је то), кромширима, бундевама, мекињама ; а хоће и да једе хлеб. Говечету се даје чешће и по нешто соли, или у мекињама, или у крушцу (крупници... објаснити шта је то), те говече лиже докле му се допусти. Воду говече не пробира ; слатко се напије и мутне. Али боље је давати му чисту, бистру воду.

Храну своју говече у први мах не сажваће потпуно, него је само овлаш промуља, па је прогута. Доцније, обично кад легне да се одмара, оно повраћа по мало од те хране, и онда је тек поново жваће и добро уситни, па опет прогута. Ова храна иде сада у неки други део желуца и више се не враћа. Ово повраћање и по други пут жватање хране код говечета зове се *преживање* (глагол преживати). За говече тада каже се да прежива, и по томе говеда се зову *преживари*.

(Прочитати у појединостима, па онда тражити од појединих да кажу све у целини).

Начин живљења. — И говеда су у најстарије време била дивље животиње. У неким, далеким земљама (у Америци....) има и данас дивљих говеда, која живе сама по пространим шумама и пољима. Људи су се доста мучили док су говеда припитомили, те су она сада наше мирне и врло корисне домаће животиње.

(Прочитати у појединостима и у целини).

Користи од говечета. — Какву корист имамо од говечета? Нека каже: Н. Н.

Ја ћу вам казати све. Пазите!

Од говечета имамо много користи. Волови вуку кола и велике терете у колима. Они могу да повуку веће терете у колима, него коњи. Кад где год западну кола у какав глиб (казати шта је то), па коњи не могу да их извуку, онда људи ухвате волове, и волови их извуку. Код нас сељаци кад ору обично волове хватају у плуг. По где где волови и жито врху. Краве по где где вуку кола и ору као и волови. Али од крава нам је права корист у томе што нам крава сваке године отели по једно теле; што нам преко целе године даје *млеко*, које једемо, и са кога свидамо *скоруи* (кајмак је турска реч), из кога вадимо *масло*, и од кога сиримо *сир*. Све ово: млеко, скоруи, масло, сир — зове се *бели смок*.

Осим тога ми колемо говеда и месо говеће употребљавамо за храну. Највише јела

готови се од говећег меса. Говеће месо и најздравија нам је храна. Из говечета вади се и дој, од кога се граде свеће и сапун којим се пере рубље. Од коже говеће граде се опанци и многе друге коожне ствари. Од црева граде се жице, које се међу на разне свирале (виолине и т. д.). Из костију искувава се туткало. Кости употребљавају се за нешто у фабрикама, у којима се гради шећер. Од рогова граде се чешљеви, дршке на ножеве и виљушке, и још по нешто.

(Прочитати поједине ученике у појединостима, па потом захтевати, да кажу све у целини).

Нега. — И од говечета (вола или краве) могу људи имати више користи, ако је говече боље. Да говече буде добро, треба да је од доброг соја. С тога људи бирају сој, од кога ће да запате говеда. Има крава које даду на дан једва по 4 — 5 литара млека; а има их које на дан даду по 12 — 16 литара млека. За једног вола може да се добије по 8 — 10 дуката; а за доброг и добро отхрањеног вола може да се добије по 25 — 30 дуката. Али и од доброг соја говече закржљави и не буде добро, кад се не храни и не негује како ваља. И говеда треба да се држе у згради — кошари, а нарочито зими. Јер и њима врло шкоди кад их на пољу по вас дан и по сву ноћ бије киша, ветар и снег. Кошара њихна треба да се држи чисто. И говече треба по телу трети сеном и четком. И говечету ваља прострети сламе да не лежи на голој земљи или на даскама. И говече ваља на време нахранити и напојити, и умерено на рад употребљавати.

(Прочитати поједине ученике у појединостима. Потом захтевати да кажу поједини ученици све у целини).

Душевне особине. — Говече може да се научи да само пружи врат у јарам. Крава може да се научи да се намести како треба

кад се музе (глагол мусти). Другоме чему говече не може да се научи.

Ако се говече затрчало, а нарочито ако се *обадá* (кад га уједе *обад*), онда хоће да згази све што му је на путу, а хоће и да убоде роговима.

Говече хоће и само да нападне на човека, а нарочито на дете, и хоће да убоде роговима.

Говеда мрзе црвену боју. Кад наиђу на проливену крв, онда бучу и ричу. Од курјака се бране роговима, зато их курјак напада са страг. Кад је говеда више заједно на их нападну курјаци, она се скупе у коло, окрену стражњице у средину, а главе на

поље. Ако курјак нападне, говече га млатне роговима.

Говече познаје свога господара, и радије иде к њему, ако га добро пази и храни.

Нека каже причу „о верној крави“ :
Н. Н.

(Прочитати последњи одељак у појединостима, па онда тражити да се каже у целини).

(Довести све о говечету у свезу, тражити да поједини ученици кажу поједине одељке у целини, и тиме довести цело предавање у целину. Учинити поређење говечета са коњем у свима одељцима, те показати сличности и разлике).
Ѓ.

ПАТРИОТСКЕ СТВАРИ

ОТАЏБИНА

(ПРИЧИЦА)

I

Имаш ли мајку — имаш пуна уста њенога меднога имена ; имаш ли оца — имаш снагу и заштиту ; имаш ли брата — имаш узданицу ; имаш ли сеју — имаш милошту и разговор ; имаш ли драгу — имаш миље срцу, цвет животу ; имаш ли чедо — имаш наду на васкрс ; имаш ли своју кућицу — имаш своју слободичицу ; имаш ли блага — не зебеш од оскудице ; имаш ли школу — знаш да ће ти деца гледати умнима очима ; имаш ли цркву — знаш којим се путем земља с небом разговара ; имаш ли силу и власт — имаш моћ да помажеш и — да грешиш ; имаш ли имена и гласа — живиш у један мах на више места ; јеси ли стекао славу — живиш и после смрти !...

Али има једно имање, све од свега тога ; има једно благо нада сва та блага ; има једна тековина у којој свака друга, ма кака била, и ма колико вредила, само заузима једно место, по цени својој, онако као што заузимају своја места иконе у светом граму Божјем.

То је тековина нада све друге тековине ; она је благо нада сва блага ; она носи име свега ; она се зове — Отаџбина !

* * *

Руски цар, Александар први, најстарији син цара Павла, није имао деце. За то је, по наследном реду, после смрти његове, имао доћи на царски престо брат његов Константин, други син цара Павла.

Али Константин, да би се могао оженити грофицом Грузинском, доцнијом кнегињом Левицком, бејаше, још године 1822, изјавио своје брату, цару Александру, да не ће да буде цар ни по коју цену.

Цар Александар и царица, мајка њихова, не могући га одвратити од те намере, приме му тај отказ и, године 1823, Александар потпише један манифест којим, примајући жељу Константинову, позива, што својој смрти, на престо млађега брата свога, трећега сина цара Павла, великога кнеза Николу.

Тај манифест остави се у „Успенску Цркву“, у Кремљу, да се чува до цареве смрти.

Та је ствар свршена тако тајно, да сам велики кнез Никола, кога се је највише тичала, није знао за њу.

* * *

Познато је, да је цар Александар први, у свом животу, врло много путовао по Русији. У јесен, године 1825, проходно је кроз јужне крајеве своје царевине. У том путовању поболи се и, у вароши Таганрогу, умре 19. Новембра 1825.

Нешташници, који се сваком и свачем милују примехнути, писали су, тада, на цареву смрт упућене бодљикаве пошалице, као што је, на прилику, ова:

*„Онъ, Царъ благословенный
Всю жизнь провелъ на дорогѣ,
И умеръ въ Таганрогѣ...“*

Ну Русији тада не бејаше до смеја и до пошалица залудних људи, као што ћемо сад видети.

Велики кнез Константин, први по Александру брат, наодио се, у то време, у Варшави.

Чувши да је цар умро, и знајући да се је престола одрекао, Константин одмах положи заклетву на верност свом млађем брату Николи.

Никола опет, наодећи се у Петрограду, и не знајући ништа за Константинов отказ, и за Александров манифест, закуне се на верност Константину, као правом цару по наследном реду, и нареди да се у свој царевини учини то исто.

Ваља имати на уму да онда још није било телеграфа на свету:

Тек 12. Декембра 1825, приспе у Петроград од Константина писмо, у ком на ново изјављује, да не ће да буде цар.

Никола тада, сазнавши каква је ствар, пусти свој манифест, у ком се огласи као нови цар руски, и нареди да се сви поданици закуну њему на верност.

Али, док се ова недоумица протезала; док се овако није знало: ко је управо цар: дотае народ не знађаше кога да слуша. Чланови тајних друштава шчепаше ову прилику, те навратилише воду на своју воденицу: Они светину, која је волела законити ред у наследству, подстакосе на буну против новог цара Николе. Чланови „Севернога Друштва“ сми-

слише да тада почну своје давнашње планове: 14. Декембра, рано, побунеше они један део војске, говорећи да је лаж, да се Константин одриче престола, него су, вељаху они, њега затворили у Варшави. Ова заклетва која се тражи од војника Николи на верност, сама је превара. Сва побуњена војска изиђе на сенатску пијацу, вичући: — Живео Константин!

Неки, који су знали шта се ту плете, додавали су још: — Живела *Конституција* (устав)!

Али су војници тако мало знали о „Конституцији“ (Уставу), да су, ако је веровати неким историцима, држали да је та „Конституција“ жена Константинова!

Вођи бунтовнички тада раздаду војницима муницију, и започну отворену буну, секући и зостављајући официре, који су се одупрли овом покрету.

Никола изиђе из Зимњег Дворца, и стане сам говорити светини која се ту била скупила. Пошто јој је прочитао Александров манифест, и дуже сам говорио, светина се разиђе.

На тај начин, она побуњена војска, на сенатској пијаци, оста без ове народне потпоре. Друге регimente, и скоро сав гарнизон, нису се били ни побунили.

Али бунтовници на сенатској пијаци не хођаху ни за што да знају. Никола, јашући на коњу, окружен својим ађутантима, приђе к њима, и упита:

— Шта хоћете ви, децо?

— Хоћемо цара Константина! одговорише небројни гласови.

— Цар сам ја, рече Никола: — по Божијој милости; јер се мој брат Константин одрекао.

— То је лаж! продера се неко из гомиле.

— Ти си отимач! продера се други глас.

Цар не окрете главе на те речи, него им даље говораше да се врате у касарну, и да слушају своје старешине. У тај мах, из гомиле бунтовника, управи се једна цев правце на цара и — плану, остала му пуста!

Пушка пуче; Никола сеђаше на коњу не помичан, а пред ноге коњу његовом стропошта се његов ађутанат-ђенерал, губернатор Петрограда, гроф Михаило Милорадовић, који је, видевши куд гађа злочинац, поднео своје прси пред зрно, да цара заклони. И заклони га је — својом главом?

Јунак, који је изишао жив из 52 битке, паде напред града Петрограда од пушке бунтовничке!...

Царева свита брже притрча; мртва Милорадовића однеше у Зимњи Дворац. Цар оста још говорећи, не би ли ове људе вратио с пута погибаонога. Узалуд! Нико не хоћаше слушати што он говори. Видећи да је све на празно, Никола се окрете к својима и рече: — Картеч!

* * *

Неколико плетуна за тили часак рашчистише пијацу; нешто паде мртво, онде на месту; нешто се разбеже; а 500 њих би ухаћено, затворено, и стављено под истрагу и суд.

Тек другога дана, око 7 часова јутра, Никола доспе вратити се у Зимњи Дворац, и сјахати с коња; али је тада био наред престао и он је био цар без икака отпора.

II

Давно је већ била свршена истрага над бунтовницима „Декембровцима“; коловође су каштиговане смрћу; други већи кривци послани су у Сибир, а мањи су трпели и каштиге мање. Оштри ред завладао је у свој онако великој царевини руској. Све је ишло као у каквој добро уређеној касарни. Никола је био човек необично силне воље: што је хтео он, то је чинила, хтела не хтела, сва Русија, а некад и сва Јевропа. Иначе је био душа веома племенита. Праведан у суђењу, брз у захвалности, а незаборављив у награђивању.

Ево шта причају да се десило на једном маневру.

Један ђенерал, не свативши добро цареву заповест, учини погрешку у маневровању. Никола плане, и онсује га пред целим дипломатским телом, и пред свима ђенералима.

Маневра се сврши; ојађенога ђенерала једва одрже пријатељи да се не убије.

Али још то вече дође наредба од цара: да сутра, у 1 час по подне, цело дипломатско тело, и сви официри, који су, данас, били на маневри, буду у дворској сали где цар прима.

И сутра дан је све то било тачно извршено.

Међу ђенералима находио се и онај јуче ојађени ђенерал.

Никола уђе у салу, разгледа по редовима и, смотривши јуче увређена ђенерала, приђе к њему; и рекне, да сви чују:

— Ђенералу! Опрости! По својој бујној нарави, и по једној навици из неваљала свога васпитања, ја сам тебе јуче увредио; данас те, ево, молим за опроштај!

И пружи му руку!

Ђенерал прими руку, падне на колена, и рекне

— Хвала, Господару!

Гледаоци су се дивили толикој племенитости царевој.

* * *

Једнога дана, министар двора, јављајући цару за молбе и молнице, који се обраћају владоцу, помену презиме „Милорадовић“.

— Какав је то Милорадовић? упита Никола журно.

— Млад један момак, ваше величанство, одговори министар: — у одећу необичном, вели да је из Херцеговине, и да је од рода покојнога ђенерала Милорадовића. Он жели ступити у војску.

— Нека ми се доведе одмах!

Не прође много, а пред цара изиђе дјетић од својих 17 — 18 година, висок, црномањаст, огорео од сунца и пута, али са свима цртама херцеговачког момка — сокола; на њему је зелена долама, опточена црвеним гајтаном, а на ногама лаки, преплетени опанци. Поклони се цару дубоко, па онда стаде. Никола га промери очима од главе до пете, и не могући се с њим разговарати непосредно, пошто младић знађаше само српски, извести се преко министра: ко је; одкуд је; и шта жели?

Саслушавши сада на ново, да је младић из Херцеговине; да је род покојном ђенералу Милорадовићу, и да жели ступити у војску, цар се саже на свој писаћи сто, нађе записку која му је поднесена о овом младићу, и на њој записа:

— У јункерску школу! Особита брига за његово учење!

Већ пословица тврди да се царска не пориче; а Николина се не само није порицала, него се никад није смела ни с ума сметнути. И тако је царева заповест о младићу Мило-

ридовићу извршена на најбољи начин, и с најлепшим успехом.

Младић Херцеговац уписан је у школу, обучаван и надгледан као најбољи међу друговима; дани су му нарочити учитељи за језике и за вештине: чињено је све да напредак буде потпун и поуздан. Сам цар, кад би год походно школу, свакад би се известио о раду и напредовању младога Милорадовића. Директор школе јасно је читао на цареву лицу: колика би му радост била да тај младић изиђе честит човек.

После школе, Милорадовић је ушао у војску, и отишао на кавказ против Шамила. У тој практичкој школи за руске официре, он је дошао до чина пуковничкога.

Утишање маџарске буне донело му је, по предлогу Паскевићеву, чин ђенерала од кавалерије.

Поред лепога напредовања у служби, Милорадовић је био и иначе лепе среће. Оженио се по вољи лепом и богатом девојком из Москве. Бог им је даровао красан пород; имали су доста пријатеља и знанаца, и уважења свуда. Није шала царева милост; на кога се цар само осмене, ономе сви дворани капе скидају. За овог Милорадовића би се могло с правом рећи оно што некад веле наши стари:

— Срећан од девет дедова!

* * *

Али нема лица без налича; онако како је с поља, није свакад и изнутра. Ко је дуже живео с Милорадовићем, опазио је да он, поред свеколике среће у дому и у свету, у породици и у држави, често уздише; да брине неку тешку бригу, коју пресеца дубоким уздасима. Стан му је на *Невском Проспекту*, најлепшој и најживљој улици петроградској. И често он, по својим красно намештеним собама, хода дуго, дуго, не говорећи ником ништа; чело му се час ведри, час облачи; ход бива некад бржи, некад спорији, и по некад му се из груди отисне дубоки уздах.

Жена његова, лепа, мила, добродушна московка, сретнувши се с њим, наред себе, кроз благ осмејак рече:

— Доста, тако ти Бога! Пашћеш, најпосле, у болест!

— Не стоји до моје воље; рече Милорадовић, смигнувши раменима: — Туга у срце

кад уђе, она у њему и дањива и ноћива; и гризе га кад се њој свиди...

— Хајде да идемо тамо; да се настанимо, и да оставимо. Ја ћу радо ићи, само ти да се овеселиш!

— Душо драга! рече он жени: — из тебе говори твоје добро срце; али овога посла ти не разумеваш. Хвала ти за такову готовост; али ме остави да радим како радим...

Жена, пуна неког готово материнског учешћа, остави га, и удаљи се у другу собу.

Шта ли то толико мучи овога срећнога мужа, овога свуда добро виђенога ђенерала?

III

Звонце на вратима зазвона; ђенерал се устави да послуша, — мало доцније уђе слуга и поднесе му ову записку:

„Стјепан Милованов Љољић (Милорадовић) из Дубрава, у столачкој нахији, у Херцеговини“.

— А где! викну ђенерал, и лице му се засија од неке велике радости: — нек' уђе! нек' уђе!

После неколико минута, међу ђенералом Милорадовићем, и младићем Херцеговцем, вођно се овакав разговор:

— Па шта ти, Стијено, сада желиш, да ја учиним овдје за тебе?

— Да ме намјестиш у војску, или у каку другу службу, не бих ли и ја постао срећан човек.

— Срећан човек! срећан човек! срећан човек! шапташе ђенерал за се па, подигнувши глас, рече:

— Дијете моје! Ја могу учинити да уђеш у војску, и, ако се добро узучиш и узвладаш, напредоваћеш лијепо; с временом можеш бити пуковник па и ђенерал; али... срећан човек... То је нешто са свим друго... То нити могу учинити ја; нити ти то може дати ова земља, макар да је оволико велика. Него бих ја теби рекао, да се манеш свега тога, и да се вратиш на своје огњиште, па тамо да се тавориш чекајући да и Херцеговини настану ведрији дани!...

— За што, чико? упита младић чисто збуњен од овога изненаднога говора.

— Стијено! сине! ако ти тражиш прилике да се одликујеш, — овдје их је доста; ако тражиш државу гдје је твоја вјера слободна — онда си већ у њој; ако ли иштеш мје-

ста гдје ћеш ти бити срећан, и осјећати себе срећна: онда то можеш наћи само у својој отаџбини; само у своме народу, а нигдје на другом мјесту, нити у другом ком народу!...

— Ја то, чико, не разумијем.

— Вјерујем да не разумијеш сада; али ћеш разумјети некада. И дрво — садница — кад се пренесе далеко од мјеста гдје је никло, вене и често угине, ако немадне велике дворбе и угодбе.

— Бога ми, чико, наш дјед Дача, знаш га, наврне гранчицу на дивљаку, па се лијепо прими, и расте као из воде.

— Прими се навртак, Стијепо; али тек тако, ако је наврнут на дебло дрвету од његове врсте; па и пак томе деблу навртак донесе толико својине да, последице, род који то дрво доноси није род дебла него род наврнуте гранчице. У кратко да ти кажем: среће личне, задовољства у своме срцу, не можеш имати нигдје ван своје отаџбине, у којој си никао и обикао...

— Весела ми отаџбина, мој чико; ми смо у Херцеговини сужни без тамнице...

— Верујем да је данас у Херцеговини велико зло; али морамо радити да се то зло смањи... Па опет ми вјеруј, гдје су год људи, свуда и зада има; а највеће зло лашће је човјеку сносити у својој земљи, међу својом браћом...

— Шта могу радити ја, да смањим невоље Херцеговини; узалуд би била свака борба; успјеха никад никака не би било...

— Један је човјек одиста слабачак за помоћ цијелој отаџбини; али кад сваки учини колико може — отаџбини је на мах поможено. Ти ме гледаш овако одјевена и господски намјештена, па не ћеш вјеровати да мене често спопада толика туга за својим завичајем, за својом земљом, да бих одмах отишао пут Херцеговине кад се, само, не бих плашио да ће моја жена онамо туговати овако исто, као ја овдје.

— За Бога, чико, за чим имаш толико да жудиш у нашој веселој Херцеговини?

— Жудим за земљом на којој ме је прво огрејало сунце; жудим за сињим небом које се вјечно смије; жудим за жупом у којој рађа и вино и пшеница; жудим за стјенама које су разговор вјетрима и облацима; жудим за гробовима оца и мајке, дједа и бабе и тако на више до амина; жудим за народом који

уз гусле цјева своју и срећу и несрећу; жудим за нашим божићем; жудим за славом мојом, и за славом села нашега; жудим за кићеним сабором и црквом, онаком кака је у нас: та жудим за свим оним са чега ми је отаџбина милија од сваке милине овога свијета!...

Младић се чисто промјени у лицу, слушајући излив овако ватрене жудње...

После краткога ћутања, рече он:

— Е па шта велиш мени сада, кад је тако?

— Велим ти: врати се кући, и настој да се на дједову огњишту не само ватра не гаси, него да гори тако како ће увијек бити топло и теби и оном ко дође к теби. Руски консул у Мостару мој је познаник; њему ћу ја писати да те има на уму, и да ти се нађе, ако би те снашла каква биједица. И тако, мој Стијепе, ти, лијепе, сједи у својој земљи, у својој отаџбини, међу својом браћом. У селу, гледај, да отворите школу за дјецу, а у цркву идите редовно и млади и стари; и свуда казуј: да се нико не сели из Херцеговине; даће Бог: настаће зар и Херцеговцима срећније доба!...

* * *

Стијепе је послушао свога стрица, и вратио се у своју отаџбину. Он је радио, мучно се и много шта трпео, али се није кајао што га је послушао.

* * *

Кад дође време да се почне крвави обрабај балканских земаља, Херцеговина се прва крете; Херцеговци кукавци, први се машише за оружје; први они попрскаше земљу крвљу својом!...

Весела им мајка! Она дивна, она кршна Херцеговина, она мила отаџбина њихова не само не доби слободе; него, место једнога, стече два господара!...

Али, моје је причати што је било, а за оно што ће бити реч има *будућност!*...

Имаш ли мајку — имаш цуна уста њенога меднога имена; имаш ли оца — имаш снагу и заштиту; имаш ли брата — имаш узданицу; имаш ли сеју — имаш милошту и разговор; имаш ли драгу — имаш миље срцу, цвет животу; имаш ли чедо — имаш наду на васкре; имаш ли своју кућницу — имаш своју слободичицу; имаш ли блага —

не зебеш од оскудице; имаш ли школу — знаш да ће ти деца гледати умним очима; имаш ли цркву — знаш којим се путем земља небом разговара; имаш ли силу и власт — имаш моћ да помажеш и — да грешиш; имаш ли имена и гласа живиш у један мах на више места; јеси ли стекао славу — живиш и после смрти!...

Али има једно имање веће од свега тога;

има једно благо нада сва та блага; има једна тековина у којој свака друга, ма како била, и ма колико вредила, само заузима једно место, по исни својој, онако као што заузимају своја места иконе у светом храму Божијем.

То је тековина нада све друге тековине; она је благо нада сва блага; она носи име свето; она се зове — Отаџбина!

НАУЧНА ХРОНИКА

Пастерово лечење од псећег беснила. Чувени, у последње време и широкој публици познати, француски лекар Пастер (Pasteur) читао је 31. Марта ов. г. у париској академији наука свој други извештај о резултатима, које је добио лечећи људе, уједене од бесних паса и вукова. До овога дана било је већ 726 болесника, док је 17. Фебруара, када Пастер поднесе свој први извештај, њихов број износио само 350. Поменутих сада 726 болесника овако се распоређују по народностима: из Француске 505, из Алгира 40, из Русије 65, из Инглеске 25, из Италије 24, из Аустро-Угарске 13, из Белгије 10, из Северне Америке 9, из Финланда 6, из Немачке 5, из Португалије 5, из Шпаније 4, из Грчке 3, из Швајцарске и Бразилије по 1.

Пастерови се болесници деле на двоје; прво су они, које су ујели пси, и друго они, које су ујели вуци; првих има 688, а других 38 (све Руса). Сви се болесници првога реда осећају добро; лечење није испало за руком само у једном случају, где је млада болесница врло касно доведена у лабораторију, и периода инкубације (развитак болести) већ била свршена. Више од половине ових болесника прешло је сумњиву периоду, те се може тврдити да ће бити излечени. Од оних других тројица су умрли у беснилу; остали су за сада још добро, али се мора причекати још неко време, те да се може казати што поуздано о њиховој судбини. И големе су разлике између уједâ од бесних паса и уједâ од бесних вукова; последице ових других много су страшније. На основу статистичких, аутентичких података, који почињу још од прошлога века (1706). Пастер

изводи да се код уједâ побеснелих вукова рачунају 82 мртва на сто уједених лица. Шта више забележено је да су од 8 случајева уједа 6 били смртни. У Русији влада народно веровање, основано на многобројним и врло старим фактима, по коме сваки онај, кога уједе бесан вук, мора умрети. Пастер је дошао до ових извора: 1., кад је ујед од вука, време је инкубације много краће; 2., у случају вучјега уједа смртност је, у многоме, већа но код псећег уједа. Ове се две поставке тумаче оном раздраженошћу и жестином, којом напада вук своју жртву право у лице; отуда и долази превелика опасност од рана и уједâ вучјих. Кад су дакле уједи од вукова, лечење треба у неколико удесити друкчије и брже но у случају псећих уједа.

А како уопште лечи Пастер?

Ово је лечење слично познатом навртању (калемљењу) богиња, и Пастер је најпре мислио да се отров — virus — од беснила може ослабити тиме, што ће га препосити (навртањем) с једне животиње на другу. Сад се Пастер уверио да тога слабљења не може бити, те своје болеснике просто пелцује комадићем мождине од зеца, вештачки зараженог. Таква мождина губи више или мање своју отровност према томе, колико стоји на сухом ваздуху и колико је топлоте овај ваздух, задржава своју отровност у великој мери за много месеца. Путем редовног навртања најпре слабим, а после све јачим отровом уједен човек постаје неосетљив према беснилу, тј., поставши и сам заражен отровом, не може побеспети, — баш зато. И ако је дакле Пастерово лечење од беснила, као што рекосмо, налик на пелцовање богиња, оно се од свих

досадањих навртања одликује тиме, што чува од болести не само незаражене, оне који нису уједени, него и оне, који су већ заражени, тј. које је већ ујела бесна животиња. Лечење поменутих навртањем заражене мождине Пастер објашњује тиме, што вели, отров од беснила у моздини, кад се она држи у сухом и топлом ваздуху, постаје услед непознатих нам узрока све слабији, па најпосле са свим ишчезава. С тога су преко потребна даља научна проматрања и вешта испитивања. Овде још треба поменути да само навртање није ни мало опасно, и да не изазива на најмање местимичне појаве. И пошто се беснило на људима, које су пси ујели, развија на два месеца после уједа, а многи Пастерови пелцовани болесници, срећно претуреше и више од тога времена, то је основана свака нада на добар успех — бар у свима случајима прве, напред поменуте врсте разболевања. Код других пак, тј., код болесника, које су ујели бесни вуци, лечење мора бити друкчије у овоме: 1., ову поступност у навртању све

јачег и јачег отрова треба изводити што брже, и 2., само лечење — то је особито важно — треба почети што пре, не губећи ни једног тренутка. Што се тиче отрова — virus — он је подједнаке јачине и код пса и код вука. Последице њихових уједа разликују се и бивају више или мање опасне према дубини, броју и месту самих уједа.

Наука очекује нове потврде проналаску, који долази у ред спасоносних тековина XIX века, и највише служи на част француском народу, који с правом слави свога научника, те је намеран и овековечити Пастерово име спомеником славним и колико хуманим, толико и научним. У Паризу отворена писанија за „Пастеров завод“ (Institut Pasteur) достигла је врло брзо суму од по милијуна динара, те се већ приступа оснивању огромне научне лабораторије, у којој се неће само лечити људи бесном животињом уједени, него се ту мисле изучавати и све друге болести, које се могу лечити начинима сличним овоме, о ком овде говорисмо.

БЕЛЕШКА О ПРОСВЕТИ И ШКОЛАМА

Хрватско наравословно друштво. — Крајем прошле године основано је у Загребу после дужег напрезања и заузимања универ. професора С. Брусине природњачко друштво, које је већ издао на свет свој „Glasnik hrvatskoga naravoslovnoga društva“ за прву полу ове године. Друштву је задатак: 1.) да унапређује природне науке у опште, и да проучава посебнице природне односе Далмације, Хрватске и Славоније а с погледом и на цео словенски југ: — 2.) да шири и популарнише природне науке у хрватском народу. Друштвена се радња простире на ове струке: антро-

пологију, зоологију, ботанику, палеонтологију, геологију, минералологију, физичку географију, метеорологију, физику и химију, а да своју намеру постигне, друштво ће издавати свој „Glasnik“, па ако узмогне и друга научна дела, држаће јавна популарна предавања, предузимаће научне излете (-екскурсије) и, кад буде могуће, држаће и скупштине изван Загреба (Wanderversammlungen). — Друштво је у Хрвата нашло, брз и велики одзив, јер већ сада броји 200 чланова, оснивача и помагача, и све са знатним новчаним прилозима.

ПРОСВЕТНИ ДОБРОТВОРИ

Код Саборне цркве од прилога о Светом Сави пало је и у мушким и у женским школама 375 динара.

Г. Стојан Бошковић, миџистар у пензији и хонорарни професор Вел. Школе поконио је библиотеци зајечарске гимназије књигу „Слике из времена реформације“ у лепом повезу.

Г. Живота Мидовановић, свештеник рабровски поконио је некој гимназији у Вел. Градишту једну Берзонову кошницу са пчелама.

Г-ђа Даринка Пчеларка поконила је 46 комада разних књига њенога мужа, покојног Илије Пчелара, за спомен његов, основној школи у Метовници, окр. прирочког, као месту његовог рођења.

Г. Милош Вогићевић, начелник среза студеничког поконио је књижици школе тополске 55 разних књига.

Општина неготинска начинила је о свом трошку за вишу гимназију неготинску гимнастичке сираве у вредности 330 динара.